

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2023

Roman Prokop

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Město Úpice v Protektorátu Čechy a Morava, 1939-1945.
Bakalářská práce

Autor: Roman Prokop

Studijní program: B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání

Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph. D

Oponent práce: Mgr. Irena Kapustová, Ph. D

Hradec Králové 2023



Zadání bakalářské práce

Autor:	Roman Prokop
Studium:	F20BP0325
Studijní program:	B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor:	Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání
Název bakalářské práce:	Město Úpice v Protektorátu Čechy a Morava, 1939-1945
Název bakalářské práce AJ:	Town Úpice in Protectorate of Bohemia and Moravia, 1939-1945

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá událostmi v letech 1939-1945 na Úpicku. Cílem práce je přiblížit každodenní život obyvatel Úpice za druhé světové války. Práce si rovněž klade za cíl popsat ekonomickou, politickou a vojenskou situaci ve městě v době nacistické okupace. Důraz je kladen také na perzekuci židovského obyvatelstva a proces arizace. Opomíjena není ani problematika odbojové činnosti. Práce je založena na archivním výzkumu doplněném o publikované prameny a odbornou literaturu.

BRANDES, Detlef: Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945, Praha 2019. CABADAJ, Josef: Městečko na srdci: povídky, vzpomínky, vyprávěnky, články z Úpice a ze života, Úpice 2016. METELKA, Jaroslav: Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945, Hradec Králové 1974. REZKOVÁ, Helena ? ŠPATENKOVÁ, Pavlína: Nebylo jim souzeno žít, Vlkov 2018. VOLESKÁ, Monika ? KUBÍČEK, Antonín: Osudy města Úpice, Úpice 2014.

Zadávací pracoviště:	Historický ústav, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Irena Kapustová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	4.4.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce doc. Mgr. Jiří Hutečky, Ph.D. a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Roman Prokop

Poděkování

Na tomto místě bych jmenovitě rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce panu doc. Mgr. Jiřímu Hutečkovi, Ph.D. za pomoc při řešení různých odborných a metodologických otázek. Upřímně bych rád rovněž poděkoval panu Bc. Josefu Cabadajovi a panu Milanu Ježkovi za poskytnuté archivní materiály a cenné rady. Děkuji i zaměstnancům archivních institucí, kteří mi při mé práci vždy vyšli vstříc a bez nichž by tato práce mohla těžko vzniknout. V neposlední řadě bych rád poděkoval také své rodině za veškerou podporu během mého studia a při psaní bakalářské práce.

Anotace

PROKOP, Roman. *Město Úpice v Protektorátu Čechy a Morava, 1939-1945*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2023, 66.s, Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá událostmi v letech 1939-1945 na Úpicku. Cílem práce je přiblížit každodenní život obyvatel Úpice za druhé světové války. Práce si rovněž klade za cíl popsat ekonomickou, politickou a vojenskou situaci ve městě v době nacistické okupace. Důraz je kladen také na perzekuci židovského obyvatelstva a proces arizace. Opomíjena není také problematika odbojové činnosti. Práce je založena na archivním výzkumu doplněném o publikované prameny a odbornou literaturu.

Klíčová slova:

Úpice, nacismus, židé, druhá světová válka, odboj, každodenní život

Annotation

PROKOP, Roman. *Town Úpice in Protectorate of Bohemia and Moravia, 1939-1945*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 66 pp., . Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis deals with events in the Úpice region between the years 1939 and 1945. The aim of the study is to present the everyday life of the inhabitants of Úpice during the Second World War. The thesis also concerns itself with the topic of the economic, political, and military situation during the Nazi occupation period. Emphasis is also placed on the persecution of Jews, aryanization, and resistance operations. The thesis is based on archival research appended by published sources, and reference books.

Keywords: Úpice region, Nazism, Jews, World War two, resistance, daily life

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	9
ÚVOD.....	10
1. Město Úpice	13
1.1. Geografické vymezení Úpice	13
1.2. Demografie obyvatelstva a charakteristika Protektorátního města	13
1.3. Stručný náčrt novodobé historie města.....	15
2. Město na hranici, aneb situace po mnichovské dohodě	18
3. První okupační kroky v Úpici	21
4. Život ve městě v letech 1941-1942	28
4.1. Kulturní a společenský život v prvních letech Protektorátu.....	33
4.1.1. Divadelní činnost.....	34
4.1.2. Fotbal	35
4.1.3. Sport boxing club Úpice	36
5. Úpice za vlády komisaře Hanse Richtera.....	37
5.1. Kulturní a společenský život v pozdních letech Protektorátu	43
5.1.1. Divadelní činnost.....	43
5.1.2. Fotbal	44
5.1.3. Sport boxing club Úpice	45
6. Odbojová činnost.....	45
6.1. Sokolský odboj	45
6.2. Komunistický odboj	47
7. Závěrečný epilog nacistické okupace.....	51
ZÁVĚR.....	54
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	56
PŘÍLOHY	60

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- °C – stupeň Celsia
AM – archiv města
AO – archiv obce
as. – akciová společnost
BC – boxing club
Bc. – akademický titul bakalář
č. – číslo
Čs – Československá
ČSR – Československá republika
dem. – demokratische (demokratická)
doc. – docent
ed. – editoval
Gestapo – Geheime Staatspolizei (tajná státní policie nacistického Německa)
hal – halíř
HJ – Hitlerjugend (chlapecká mládežnická organizace patřící pod NSDAP)
christ. – christianische (křesťanská)
inv. – inventární
K – protektorátní koruna
K. H. Frank – Karl Hermann Frank (státní tajemník Úřadu říšského protektora)
kart. – karton
Kč – koruna československá (v současnosti koruna České republiky)
kg – kilogram
km – kilometr
kn – karton
KSČ – Komunistická strana Československa
m n. m. – nadmořská výška udávaná v metrech
m – metr
MěNV – městský národní výbor
Mgr. – akademický titul magistr
NKVD – Narodnyj komisarijat vnutrennich děl – Lidový komisariát vnitřních věcí
NOF – Národní obec fašistická
NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei – Nacionálně socialistická dělnická strana
NSF – Nationalsozialistische Frauenschaft – Národně socialistický svaz žen
NSKK – Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps – Nacionálně socialistický motoristický sbor
Ph. D – akademický titul doktor filozofie
ROA – Ruská osvobozenecká armáda (často užívaný název vlasovci)
s. – strana
SA – Sturmabteilung (paramilitární organizace NSDAP)
SBC – sport boxing club
SdP – Sudetendeutsche Partei – Sudetoněmecká strana
SK – sportovní klub
SOkA – státní okresní archiv
soz. – sozialistische (socialistická)
SS – Schutzstaffel (ochrany oddíl složený z oddaných příznivců Adolfa Hitlera)
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
StB – Státní bezpečnost (československá tajná policie v letech 1945-1990)

ÚVOD

Období nacistické okupace a zřízení Protektorátu Čechy a Morava se stalo smutným a nelehkým obdobím v dlouhé historii Českých zemí. V tomto šestiletém období se na území Čech rozhodovalo nejen o zachování samostatného českého národa, ale i o jeho dalším směřování. Tvrdá nacistická politika „cukru a biče“ se projevila na celém okupovaném území, tedy i v Podkrkonošském městě Úpici. Tato bakalářská práce si klade za cíl vylíčit každodenní život obyvatel Úpice v této těžké době vymezené roky 1939-1945. Jako každý autor historické práce jsem se na začátku psaní snažil sám sobě položit tyto specifické otázky. Kdo držel moc ve městě po nacistické okupaci a jaké učinil první kroky ve své funkci? Co se stalo s židovskými továrníky a s židovským obyvatelstvem města? Změnilo se pracovní nasazení obyvatel města během války? Jakým způsobem se proměnila kultura a společenský život ve městě během let okupace? Kdo byli ti, kteří se nechtěli podvolit nacistické totalitní moci a vzepřeli se jí? Jak probíhaly poslední dny nacistické moci nad městem? Na tyto otázky se budu snažit odpovědět na následujících stranách.

Život obyvatel Úpice v období druhé světové války není z historického hlediska do podoby monografické studie vůbec zpracován. O popularizaci tohoto tématu se poprvé pokusil Pavel Blumfeld ve filmu „Malý partyzán“ z roku 1950. Tento film se sice částečně odehrává v prostorách města Úpice, ale děj filmu je režisérem zcela smyšlený. Druhoválečnými regionálními dějinami se ve větším rozsahu věnoval pouze komunistický funkcionář, historik a autor mnoha publikací, Jaroslav Metelka. Obsahem jeho bádání se staly především práce věnující se dílčím kapitolám nacistické okupace, zaměřující se spíše na konec války a komunistický odboj. Publikace napsané aktérem Jaroslavem Metelkou, jenž samotnou dobu prožil, jsou většinou jediným relevantním popisem daných událostí, neboť jsou z velké míry složeny i z výpovědí samotných účastníků dění. Jeho publikace ovšem vyznívají v kontextu doby, ve které byly napsány. Některé události jsou zlehčovány nebo naopak zdramatizovány, jiným se neklade pozornost žádná. Přesto texty Jaroslava Metelky byly pro bakalářskou práci i tak velkým přínosem, neboť po konfrontaci s jinými zdroji se většina informací od tohoto autora ukázala být zjevná pravdě.

Důvodů, proč jsem se rozhodl téma „každodenního života“ obyvatel Úpice za Protektorátu zpracovat v bakalářské práci, bylo hned několik. V Úpici jsem celý život vyrůstal a chodil zde do školy, vytvořil jsem si k tomuto místu neobyčejný a silný vztah. S vědomím skutečnosti, že se tématu ještě nikdo nezhostil a doposud zaznamenané regionální události se dané problematice věnovaly pouze okrajově, jsem se rozhodl

shromáždit nové prameny a pročíst dostupnou literaturu, abych sjednotil a sestavil studii, jež by se stala přínosem i pro širší veřejnost. K celkovému sestavení výsledného obrazu mi nejvíce dopomohl fond archivu města Úpice a fond Četnické stanice v Úpici. Oba tyto fondy jsou umístěny ve Státním okresním archivu v Trutnově. V těchto fondech jsem našel jak prameny narativního charakteru, tak i úředního. Takto získané prameny jsem doplnil dobovým regionálním tiskem (Náchodské listy), který i přes svůj cenzurovaný charakter poskytl řadu cenných informací, především k počátečnímu období okupace.

Heuristika dostupných zdrojů a jejich následná kritická analýza vedla ke vzniku práce, strukturované do několika kapitol věnujících se různým problematikám každodenního života. Kapitoly jsou seřazeny časově chronologicky od nejstarších událostí po ty nejmladší. V první kapitole jsem se rozhodl Úpici geograficky a demograficky zařadit, současně jsem se rozhodl nastínit novodobou historii města. V následujících kapitolách jsem se již chronologicky v čase věnoval událostem, které nejvíce ovlivnily život ve městě, ale současně působily na život lidí v celém Protektorátu. Výklad událostí by se nedal jednoduše pochopit, kdyby popis historického dění nezačínal již rokem 1938, v jehož druhé polovině se Československo ocitlo na prahu války s Německem. Situaci vyřešila až mnichovská dohoda a odstoupení Československého pohraničí. Po mnichovské dohodě se Úpice stala městem na hranicích a musela se potýkat s velkým množstvím nových problémů, které tímto vyvstaly. Již 15. března 1939 obsadila německá vojska celé Česko – Slovensko, tedy i Úpici. Další kapitola se věnuje prvním německým okupačním krokům a nově zřízeným pořádkům, které byly zavedeny na území města nebo celého Protektorátu. Sled událostí je poté přerušen čtyřmi podkapitolami, které charakterizují kulturní a společenský život ve městě v prvních letech existence Protektorátu. Tato problematika je demonstrována na třech spolicích tvořících kulturní a společenský život ve městě. Je jím fotbalový, boxerský klub a divadelní spolek.

V následujících dvou kapitolách kladu důraz na období, kdy okupační moc již plně nastolila svůj režim a chystala se postupně germanizovat české obyvatelstvo. Špičky nacistických elit se postupně dostávaly do vedení důležitých podniků a úřadů, které se plně přizpůsobovaly pro potřeby třetí říše. Nárokům německé správy se muselo podřídit i Úpické obyvatelstvo a stejně tak i společenský a kulturní život, o jehož působení nás znovu informují podkapitoly věnující se této problematice.

Předposlední kapitola věnující se odbojové činnosti je rozdělená na dvě části zabývající se odbojem sokolským a odbojem komunistickým.

Poslední kapitola z tohoto časově chronologického výčtu se věnuje závěrečným měsícům nacistické nadvlády nad městem, která trvala až do osvobození města Rudou armádou. Tato kapitola uzavírá časově chronologické vyličení náhledu na nejdůležitější aspekty, jež se snažily přiblížit situaci obyvatel Úpice za Protektorátu.

1. Město Úpice

1.1. Geografické vymezení Úpice.

Úpice, německy Eipel, se nachází v severovýchodních Čechách asi 14 km jihovýchodně od Trutnova a 20 km severozápadně od Náchoda. Název Úpice je odvozen od řeky Úpy, která městem protéká. Úpice sdílí své hranice s několika dalšími obcemi, na severu se Suchovršicemi, na severovýchodě s Batňovicemi a Rtyní v Podkrkonoší, na jihu s Havlovicemi a Libňatovem a na západě Radčín.¹ Obec Radeč, německy Raatsch, byla do konce druhé světové války obývána z velké části německy hovořícím obyvatelstvem. V roce 1929 zde bydlelo 771 osob z tohoto celkového počtu se 745 obyvatel hlásilo k německé národnosti.² Nejvyšším bodem je kopec Velbaba (481 m n. m.), který se rozprostírá nad městem.³

1.2. Demografie obyvatelstva a charakteristika Protektorátního města

V roce 1939 museli lidé s trvalým pobytem ve městě povinně hlásit městskému úřadu svoji přítomnost. Z těchto přihlášek lze vyvodit, že v Úpici v tomto období bydlelo 7332 lidí. Ovšem komplexnější údaje o obyvatelstvu dokážeme vysledovat pouze z posledního sčítání lidu z roku 1930. V tomto roce měla Úpice 7149 obyvatel. Z celkového počtu obyvatel se 6827 osob hlásilo k české národnosti. Lze tedy konstatovat, že Úpice byla z hlediska národnostního složení Českým městem s majoritním českým obyvatelstvem. Ve městě bydlela ale i početná německá národnostní menšina, ke které se hlásilo 284 obyvatel. V naprosté menšině se ocitalo 11 osob hlásících se k židovskému národu. Většina místních lidí se hlásila svým náboženským vyznáním k římsko-katolické církvi (2927 věřících) nebo k církvi československé husitské (2366 věřících). Nepatrná část obyvatel se přikláněla k judaistickému náboženství (58 věřících). Čtvrtina populace města nevyznávala náboženství žádné (1599 ateistů).⁴ Svou farnost ve městě měla pouze nejpočetnější římskokatolická církev a církev československá husitská. Katolíkům sloužil pro bohoslužby barokní kostel sv. Jakuba Většího na náměstí a protestantům kostelní sbor Mistra Jana Husa z roku 1925.⁵

¹ Jaroslav Veteška: *Úpice tenkrát a dnes*, Praha 2004, s. 9

² Věra Vlčková: *Příběh z česko-německého pohraničí*, Rodným krajem 43, 2011, s. 28.

³ Jaroslav Veteška: *Úpice tenkrát a dnes*, Praha 2004, s. 9.

⁴ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940-1943, s. 15.

⁵ SOKA, fond AM Úpice, *Propagace města a cestovní ruch*, kart. 178, inv. č. 1966.

Z celkového počtu obyvatel bydlelo ve městě 1342 dětí.⁶ Pro místní děti, a nejen pro ně, bylo vyhrazeno několik škol lokalizovaných ve městě, jimiž byly: čtyřletá škola měšťanská chlapecká a dívčí, obecná škola smíšená a obecná škola chlapecká a dívčí. Své místo zde měla i živnostenská škola pokračovací nabízející sedm učebních oborů: stavební, kovodělný, uměleckoprůmyslový, potravní, oděvní, textilní a obchodní.⁷

Úpice měla od konce 19. století charakteristiku typického dělnického města, které bylo proslulé svými textilními výrobky na světovém trhu. Ve městě se nacházela řada podniků, které patřily židovským majitelům a specializovaly se na zpracování lnu a juty. Úspěšné textilní továrny zaměstnávaly 64% obyvatel města a staly se tak hlavním zaměstnavatelem v Úpici a okolí.⁸

Tabulka s přehledem zaměstnanců největších úpických textilních firem z roku 1929.⁹

Úpický lnářský a jutařský průmysl, as.	dělníků 1411 z toho 543 mužů a 868 žen.
Bratří Buxbaumové	Dělníků 685 z toho 351 mužů a 334 žen
F. M. Oberländer, mechanická tkalcovna lněného a bavlněného zboží	Dělníků 680 z toho 341 mužů a 339 žen
Ph. Morawetz syn, mechanická tkalcovna lněného a bavlněného zboží	Dělníků 300 z toho 130 mužů a 170 žen
Eduard Morawetz, mechanická tkalcovna lněného a bavlněného zboží	Dělníků 257 z toho 120 mužů a 137 žen
Josef Těmín a syn, barvírna a bělidlo bavlněné i lněné příze a látek	Dělníků 100 z toho 74 mužů a 24 žen
Ferdinand Mroženský, mechanická tkalcovna lněného, bavlněného a damaškového zboží	Dělníků 57

Významnou továrnou se stala i úpická vahárna Kamor židovského továrníka Karla Morawtze, ve které našlo práci 160 dělníků.¹⁰

Zbylá část obyvatel se rozhodla uplatnit v soukromé sféře a zaopatřit se prací řemeslníků, živnostníků, obchodníků nebo soukromých úředníků. Z toho 1295 osob se dokázalo rovněž uživit prací v domácím hospodářství.¹¹

⁶ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940-1943, s. 15.

⁷ Duchovní kultura VII. osvětového obvodu: kulturní obraz soudních okresů. Hradec Králové 1940, s. 122.

⁸ Vilém Schreiber: *Sborník soudního okresu Úpického*, Úpice 1929 s. 8.

⁹ *Tamtéž*, s. 31-32

¹⁰ Jaroslav Metelka: *Dělnické hnutí na Úpicku za buržoazní republiky 1918-1938*, Trutnov 1959 s. 86.

¹¹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940-1943, s. 16.

Městské obyvatelstvo využívalo své volné chvíle, kterých nebylo ovšem mnoho, ke společenským aktivitám. Tyto aktivity většinou realizovaly sportovní a kulturní spolky, kterých se ve městě od 19. století nacházelo několik desítek.¹² K sportovním činnostem bylo využíváno fotbalové a tenisové hřiště. Mnoho podniků sloužilo výhradně k společenským účelům, jako například divadlo Aloise Jiráska nebo hojně zastoupené restaurační zařízení, v kterých se mimo jiné čepovalo pivo z místního parostrojního pivovaru firmy Antonín Nyklíček.¹³

1.3. Stručný náčrt novodobé historie města

Počátek druhé poloviny 19. století znamená pro Úpici nástup nového rozvoje s celou řadou změn v životě obyvatel města. Na rozkvětu Úpice se převážně podílela nově vybudovaná železnice se zastávkou u uhelných dolů v Malých Svatoňovicích a činnost prvních továren na předení a tkaní lnu a juty. Důležitým mezníkem v historii města bylo vytvoření okresního soudu v roce 1876, který dal současně vzniknout samosprávnému soudnímu okresu Úpickému. Pod tento okres spadaly následující obce: Batňovice, Havlovice, Libňatov, Maršov, Petrovice, Strážkovice, Odolov, Rтынě v Podkrkonoší, Suchovršice, Velké Svatoňovice a Malé Svatoňovice. Začátkem 20. století se Úpice začala prudce rozvíjet. Ve městě vznikaly další továrny na předení a tkaní lnu. Rozmach města však zbrzdila první světová válka. Ve válečném období ustal téměř veškerý stavební ruch i spolkový život, začal se taktéž projevovat všeobecný nedostatek životně důležitých surovin.¹⁴ Podle sčítání obyvatel z roku 1910, uskutečněného před první světovou válkou, disponovala Úpice 528 domy a 6800 obyvateli. V důsledku války zemřelo 158 obyvatel Úpice a 61 místních občanů vstoupilo do československých legií. Po válce došlo k rozvoji města a jednou ze snah bylo i odstranění problémů s nedostatkem bytů. Město se rozhodlo levně rozprodat své pozemky, na kterých mohlo vyrůst 150 nových rodinných domů.¹⁵

V nově vzniklém státě se Úpice stala jedním z nejprůmyslovějších měst v severovýchodních Čechách. K rozvoji průmyslu přispěly především podniky na zpracování lnu a juty, které patřily zdejším židovským elitám. Ve městě se nacházela poměrně malá¹⁶, ale významná židovská komunita, která se velkou měrou zasadila o rozvoj

¹² Vilém Schreiber: *Sborník soudního okresu Úpického*, Úpice 1929 s. 26-27.

¹³ SOkA, fond AM Úpice, *Propagace města a cestovní ruch*, kart. 178, inv. č. 1966.

¹⁴ Antonín Kubíček: *Historie města Úpice: stručný náčrt historie a rozvoje města od dob nejstarších až do roku 2000*, Úpice 2000.

¹⁵ Vilém Schreiber: *Sborník soudního okresu Úpického*, Úpice 1929 s. 13-14.

¹⁶ Podle posledního sčítání lidu z 1.12.1930 se k židovské víře hlásilo 58 osob a k židovské národnosti osob 11. SOkA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 15.

průmyslu v Úpici. První židovští podnikatelé do Úpice přišli v 80. letech 18. století. Šlo pravděpodobně o rodinu Morawetzů. Tento rod následovala v druhé polovině 19. století rodina Oberländerova z Náchoda a rodina Buxbaumova z Bochova u Karlových Varů.¹⁷ První republika postavená na pilířích demokracie a kapitalismu přála místním závodům i zdejším židovským rodinám, jež zde mohly žít, poměrně klidný a spokojený život.¹⁸

Progresivní rozvoj města překazila celosvětová ekonomická krize v letech 1929-1933. Místní textilní továrny závislé především na zahraničním exportu začaly svou nabídkou zboží převyšovat poptávku. Vlivem těchto okolností dochází v tomto průmyslovém odvětví k masovému propouštění pracovníků ze zaměstnání a k následnému omezování výroby. Před rokem 1930 pracovalo v úpických továrnách asi 2200 dělníků pocházejících přímo z Úpice. O rok později vlivem hospodářské krize bylo z tohoto počtu propuštěno 796 dělníků, kteří se rázem ocitli bez práce.¹⁹

Proti nezaměstnanosti začal stát a město bojovat veřejnými zakázkami, na které si najímalo propuštěné zaměstnance, aby byli alespoň částečně finančně zajištěni. V souvislosti s tím došlo ke stavbě budovy školy na Lánech, živnostenské školy u řeky, školky Jaromír a budovy Městské spořitelny.²⁰

Hospodářská krize rovněž zcela změnila politické smýšlení obyvatel Úpice a okolních měst v Podkrkonoší. Drtivé vítězství krajně pravicové německé nacionalistické strany SdP v Trutnově, Broumově, Vrchlabí²¹ a na druhé straně značný nárůst počtu voličů Národní obce fašistické v Úpici můžeme přičíst důsledkům hospodářské krize. Příliv hlasů NOF mohl do určité míry souviset i se skutečností, že převládající množství textilních firem vlastnili podnikatelé židovského původu. Vítězství ve volbách však stále patřilo národním socialistům. Voliče této strany přijel před volbami navštívit do Úpice ministr zahraničí Edvard Beneš. Své početné zastání si udrželi i komunisté.²²

¹⁷ Josef Cabada: *Průmysl v Úpici a Židé*, Úpické noviny 11, 2006, s. 11

¹⁸ SOKA, fond AM Úpice, *Propagace města a cestovní ruch*, kart. 178, inv. č. 1966.

¹⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1931-1936* s. 14.

²⁰ Monika Voleská – Antonín Kubiček: *Osudy města Úpice*, Úpice 2014, s. 155-156.

²¹ Jaroslav Metelka: *Henleinovci a demokraté*, Trutnov 1970, s. 45.

²² SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1931-1936*, s. 466-467.

Tabulka s výsledky hlasování z voleb do zemského zastupitelstva.

Politické strany	Počet hlasů v roce 1928 ²³	Počet hlasů v 1935 ²⁴
Agráři	41	37
Sociální demokraté	122	354
Čs. strana národně socialistická	1382	1250
Komunistická strana Československa	644	558
Čs. strana lidová	523	557
Deutsche soz. dem. Arbeitspartei		13
Deutsche christ. soz. Volkspartei		9
Čs. živnostensko-obchodnická strana	484	435
Sudetendeutsche Partei		85
Národní obec fašistická		517
Národní sjednocení		277
Německé strany	140	

V následujících obecních volbách v roce 1936 bylo zvoleno obecní zastupitelstvo, do jehož čela se postavil starosta Bohumil Vykus.²⁵ Ve stejném roce vojska nacistického Německa obsadila demilitarizované Porýní. Nastal tak postupný rozklad versailleského mírového systému, který byl zaveden po první světové válce. Německá hrozba byla namířená také k Československu, vůči kterému Německo začalo stupňovat své požadavky. Zároveň se Německo chtělo stát hegemonek ve východní Evropě, a tak se připravovalo na válku i na možný válečný konflikt s Československem.²⁶ I Československo se připravovalo na možnou válku s Německem, od roku 1935 se začalo s výstavbou vojenského

²³ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1918-1931, s. 444.

²⁴ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1931-1936, s. 467.

²⁵ Bohumil Vykus se narodil v roce 1900 v Dobřejovicích u Prahy, ale se svou rodinou bydlel v Úpici. Než se stal starostou města, pracoval jako ředitel Okresní nemocenské pojišťovny v Úpici. K této funkci se později také vrátil. Byl aktivním členem Československé strany národně socialistické. Monika Voleská – Antonín Kubíček: *Osudy města Úpice*, Úpice 2014, s. 160-161.

²⁶ Věra Olivová: *Dějiny první republiky*, Praha 2000.

železobetonového opevnění. První práce začaly na nejohroženějším úseku hranic s názvem Odra-Krkonoše. V tomto úseku byl zbudován nejtěžší pevnostní systém v Československu.²⁷ Četnická stanice v Úpici o blížícím se konfliktu referuje ve stručné zprávě zapsané v pamětní knize. „*Od konce srpna 1937 dochází v Německu k silnému zbrojení a každý měsíc se zde vyrobí 300 letadel.*“²⁸ V březnu 1938 došlo k připojení Rakouska k nacistickému Německu. Bylo jen otázkou času, kdy se obdobný scénář zopakuje s Československem.²⁹

2. Město na hranici, aneb situace po mnichovské dohodě

Od jara 1938 se situace v Československu vyvíjela velmi dramaticky. Po připojení Rakouska k Nacistickému Německu se pro obdobný způsob připojení učiněný tentokrát s Československem vyslovil i Adolf Hitler a Henleinova strana, která reprezentovala 80 % německého obyvatelstva v Československu. Po anšlusu Rakouska se Československá vláda obávala vojenského útoku iniciovaného Německem.³⁰ Aby Československo odradilo Německo od případného útoku, rozhodlo se 20. května 1938 vyhlásit částečnou mobilizaci. Do pohotovosti byla uvedena armáda a jednotky Stráže obrany státu.³¹ Mobilizace se týkala třech příslušníků úpické četnické stanice, kteří až do konce srpna 1938 strážili nedaleké hranice na úseku Chvaleč v okrese Trutnov.³²

Vzrůstající agresivita nacistického Německa vůči Československu začala znepokojovat rovněž místní židovské podnikatele, kteří se začali cítit v ohrožení. Majitelé lnářských a textilních firem začali od léta 1938 odjíždět do zahraničí. Mezi prvními, kdo odjeli, byli bratři Buxbaumové, jež se usadili ve Spojených státech amerických.³³ Téměř současně Úpici opustil i podnikatel Max Oberländer, který odjel taktéž do Spojených států.³⁴ Zemi rovněž na konci března 1939 opustila i rodina Richarda Morawetze, která se usídlila v kanadském Torontu³⁵, kde ji v roce 1942 navštívil ministr zahraničí Jan Masaryk.³⁶

²⁷ Jaroslav Metelka: *Osudný podzim 1938 v pohraničí severovýchodních Čech*, Hradec Králové 1973, s. 19-22.

²⁸ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

²⁹ Věra Olivová: *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s. 250-251.

³⁰ Robert Kvaček (ed.), *Československý rok 1938*, Praha 1988.

³¹ *Tamtéž.*

³² SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

³³ Bohumír Smutný: *Dějiny firmy Bratři Buxbaumové Úpice*, Východočeské listy historické 19-20, 2002, s. 252.

³⁴ Josef Cabadaj: *Průmysl a v Úpici a Židé*, Úpické noviny 11, 2006, s. 11

³⁵ Miloš Hořejš: *Arizace pozemkového majetku židovských elit v Protektorátu Čechy a Morava na příkladu rodiny Morawetzů*, Šlechticův žid – žid šlechticem, *Nobilitas in historia moderna* 6, 2015, s. 192.

³⁶ Herbert Morawetz: *Mých devadesát let*, Praha 2008.

Situace ve státě vygradovala v září 1938. Dne 14. 9. 1938 začaly na území Československa vznikat dobrovolnické bojové jednotky Sudetendeutsches Freikorps. Československá vláda téměř okamžitě zakročila proti těmto provokacím a působení strany SdP zakázala.³⁷ Dne 17. 9. 1938 došlo úpickými četníky k rozpuštění místní pobočky strany SdP a k zabavení majetku strany. Podle dobových hlášení ve staniční knize úpických četníků se měla nad městem dne 20. 9. 1938 objevit letadla shazující letáky a zbraně určené německému obyvatelstvu. Pravděpodobně několik zbraní bylo odhaleno a později odvezeno do vojenské pevnosti Josefov.³⁸

Po Hitlerově tvrdém nátlaku na vládu Československa, Anglie a Francie ve věci připojení pohraničí k Německu, vyhlásilo 23. 9. 1938 Československo všeobecnou mobilizaci.³⁹ Mobilizace probíhala jak v samotném městě, tak i v okolí velice hladce, dokonce i v německé obci Radeč.⁴⁰ Anglie a Francie vázané spojeneckými smlouvami k Československu se obávaly, že situace přeroste do otevřeného konfliktu s Německem. Závěrečné rozhodnutí nesli zástupci Anglie a Francie, kteří se rozhodli respektovat německé požadavky a Československo obětovali na oltář míru. Německé nároky na území Československa byly ratifikovány 30. 9. 1938 na konferenci v Mnichově, kde zástupci Anglie, Francie, Itálie a Německa schválili požadavek, že Československo musí do 10. 10. 1938 vyklidit vybrané pohraniční oblasti ve prospěch Německa. Československo se rozhodlo této smlouvě podřídit a nebránit se.⁴¹

Mnichovská dohoda znamenala kromě územních ztrát i ztrátu silného textilního průmyslu zastoupeného především v pohraničí severovýchodních Čech. To postihlo i některé obyvatele města, kteří byli v těchto firmách zaměstnáni a rázem se ocitli bez práce.⁴²

Dne 30. 9. 1938 v pozdních večerních hodinách se dav úpických občanů začal srocovat před městským úřadem, aby zde vyslyšel informace o obsazení pohraničí. Pro obyvatele Úpice to byl jediný způsob, jak se k informacím dostat co nejdříve, protože jim byly v předešlých dnech zabaveny rádiové přijímače, aby se zamezilo poslechu zahraničního rozhlasu.⁴³ Následující dny byly velmi vyostřené, četníci z místní úpické četnické stanice

³⁷ Věra Olivová: *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s. 255-256.

³⁸ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v staniční služební knize 1936-1939, nezinventarizováno.

³⁹ Věra Olivová: *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s. 268.

⁴⁰ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v staniční služební knize 1936-1939, nezinventarizováno.

⁴¹ Robert Kvaček (ed.), *Československý rok 1938*, Praha 1988.

⁴² Jaroslav Metelka: *Henleinovci a demokraté*, Trutnov 1970, s. 218.

⁴³ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 7.

museli řešit četné potyčky mezi úpickými občany a německými obyvateli Radče. Napadání byli i dělníci německé národnosti zaměstnaní v místních podnicích.⁴⁴ Ve městě se šířil strach, aby Úpice nebyla do záboru taktéž přiřčena. Zmíněné obavy se naštěstí pro občany města ukázaly být liché. Úpice byla vyjmuta z Trutnovského okresu a následně přiřčena k okresu Náchodskému. Stala se tak městem na hranicích, které sdílela s německou obcí Radeč. Celnice s hraničním přechodem byla zřízena v domě „u Janatů“. Další nejbližší hraniční přechod byl v sousedních Suchovršicích.⁴⁵ Československé vojsko se muselo bez boje vzdát pohraničního opevnění a opustit obranné pozice. Odejít z pohraničí muselo také České obyvatelstvo a němečtí antifašisté. Davy těchto lidí začaly okamžitě zaplavovat i Úpici. O uprchlíky se město muselo, alespoň částečně postarat. Pomoc byla poskytnuta zhruba 200 osobám. Do Úpice se z Trutnova rovněž začaly přesouvat i některé české instituce jako reálné gymnázium nebo okresní úřad.⁴⁶ Aby nedošlo k zániku českého reálného gymnázia v Trutnově, z rozhodnutí Ministerstva školství a osvěty bylo dne 4. 10. 1938 rozhodnuto o přestěhování této instituce právě do Úpice. Pro toto školní zařízení bylo v budově obecné školy na Lánech vyčleněno deset tříd, do kterých se od 5. října 1938 stěhoval inventář a vybavení. Přestěhované gymnázium zahájilo výuku 13. října 1938.⁴⁷ Z 510 žáků, jež do té doby navštěvovalo gymnázium v Trutnově, jich do Úpice přešlo 354. Ve městě se tak nacházela nová školní instituce, která zde doposud nebyla.⁴⁸ Společně se školním inventářem byla do Úpice přivezena i mosazná busta Aloise Jiráska, která stávala v parku před budovou trutnovského gymnázia, po přestěhování byla umístěna před budovou divadla Aloise Jiráska.⁴⁹

Politické poměry v teď již nazývané druhé republice se značně proměnily. Prezident Edvard Beneš se rozhodl rezignovat na svoji funkci prezidenta republiky a 30. 11. 1938 byl zvolen novým prezidentem Emil Hácha. Po zvolení prezidenta vznikla i nová převážně pravicová vláda sdružující se v nově etablované straně s názvem Strana národní jednoty. K opozici této straně se konstituovala Národní strana práce, která sdružovala levicové politiky.⁵⁰ I v Úpici byla vytvořena Národní strana práce, do které se včlenili i početní

⁴⁴ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v staniční služební knize 1936–1939, nezinventarizováno.

⁴⁵ Antonín Kubiček: *Historie města Úpice: stručný náčrt historie a rozvoje města od dob nejstarších až do roku 2000*, Úpice 2000, s. 10.

⁴⁶ Náchodské listy, 4. 11. 1938, s. 5.

⁴⁷ Monika Voleská – Antonín Kubiček: *Osudy města Úpice*, Úpice 2014, s. 166.

⁴⁸ Martin Skutil (ed.), *Almanach Základní školy Úpice – Lány vydaný k 70. výročí otevření budovy školy*, Úpice 2002, s. 29.

⁴⁹ V roce 1943 byla busta Aloise Jiráska roztavena a kov z ní využit k válečným účelům. SOKA, fond AM Úpice, *Odvádění motorových baterií, kovu, a pomníků z mědi a bronzu*, kart. 178, inv. č. 1969.

⁵⁰ Robert Kvaček (ed.), *Československý rok 1938*, Praha 1988.

komunisté a sociální demokraté.⁵¹ Ustanovena byla i Strana národní jednoty složená ze zástupců národních socialistů, lidovců, živnostníků a v poslední řadě fašistů.⁵²

Morální marasmus druhé republiky ani její politické uspořádání neměly dlouhého trvání. V krizi se Česko-slovenská vláda ocitla v polovině března 1939. Vnitropolitický neklid byl především vyvolaný představiteli slovenské ľudové strany v čele s Josefem Tisem. Adolf Hitler od Tisa žádal, aby se Slovensko odtrhlo od Česko-slovenska, jinak bude tento prostor přenechán Maďarsku. Slovenská vláda v čele s Tisem vyhlásila 14. 3. 1939 svoji autonomii. Tentýž den ve večerních hodinách se vydal prezident Hácha s ministrem zahraničních věcí Chvalkovským do Berlína. Zde se rozhodlo o budoucím osudu tohoto státu, který měl být dán „pod ochranu“ Německé říši. K této formulaci pod nátlakem přistoupil i prezident Hácha. Následující den dorazila německá vojska do Čech, do hlavního města zavítal i vůdce Adolf Hitler. Okupace proběhla většinou bez větších incidentů. Z toho důvodu mohl být další den 16. 3. 1939 zřízen Hitlerovým výnosem Protektorát Čechy a Morava jako formálně autonomní součást Velkoněmecké říše.⁵³

3. První okupační kroky v Úpici

Počátkem března 1939 se do Úpice již dostávaly zprávy o tom, že se německé vojsko přesunuje směrem k hranicím. V Trutnově byl soustředěn větší německý vojenský oddíl, který disponoval několika tanky. Dne 15. března došlo k již zmíněnému obsazení takzvané druhé republiky německými vojsky. Jakožto město na hranicích nezůstala opomenuta ani Úpice.⁵⁴ Toho sychravého rána již němečtí vojáci vyčkávali ve svých okopech, zřízených na kopci Velbaba v sousední hraniční obci Suchovršice, připraveni ke střelbě na město, aby rozdrtili případný odpor, ke kterému však nedošlo.⁵⁵ Na četnické stanici docházelo k pálení důvěrných materiálů ještě předtím, než se jich zmocnili dobrovolníci Sudetoněmeckého Freikorpsu ze sousední německé obce Radeč, kteří napochodovali toho dne do Úpice. Po těchto dobrovolnických jednotkách dorazili do Úpice i němečtí vojáci z nedalekého Trutnova, kteří 18. 3. 1939 zabavili četníkům ve městě jejich zbraně a munici.⁵⁶ O den dříve vydal starosta Bohumil Vykus obecní vyhlášku, ve které nabádal obyvatele ke klidu a

⁵¹ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 8.

⁵² Náchodské listy, 9. 12. 1938, s. 4.

⁵³ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019.

⁵⁴ SOkA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

⁵⁵ SOkA Trutnov, fond AO Maršov u Úpice, Pamětní kniha obce Maršov 1938-1945.

⁵⁶ SOkA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

vyzýval k přátelskému soužití. Vyvěšené vyhlášky byly rozhořčeným obyvatelstvem přes noc strhány.⁵⁷

Dne 22. 3. 1939 se sešlo obecní zastupitelstvo. Na tomto zasedání bylo zastupitelstvu předneseno prohlášení o *Deutsche Volksgruppe in Eipel*, ve kterém hlavní iniciátoři Wilhelm Nisser, Karl Hornich, Emil Meisner a Hans Höge, žádají zastupitelstvo, aby požadavky místního Německého obyvatelstva byly brány více na vědomí zastupitelstvem.⁵⁸ Ve znění tohoto prohlášení iniciátoři ujistovali české občany, že: „*Budeme v našich řadách pečovat o taktní vystupování každého jednotlivce a žádáme Vás, abyste případy, které se nesnášely s naším přáním o nejlepším poměru mezi občanstvem a námi, laskavě ihned ohlásili, aby bylo možno ony jednotlivce poučiti o příslušných povinnostech.*“⁵⁹

Okupační moc téměř okamžitě začala na celém území Protektorátu zavádět nové pořádky. Jako jedno z prvních nařízení vešlo 17. 3. 1939 v platnost nové ustanovení jízdy směru vpravo. V průběhu roku 1939 následovalo několik dalších nařízení, mezi nejdůležitější, jež postihla obyvatelé Protektorátu a Úpice, můžeme zařadit: přejmenování ulic a jejich dvojjazyčné označení, z finančního oběhu byly postupně stahovány československé koruny (Kč), které nahrazovaly koruny české (K). Téměř okamžitou změnu prodělala také státní symbolika. Změna se především týkala státního znaku a vlajky ČSR. Protektorátní velký znak se skládal ze dvou českých lvů a dvou moravských orlic. Vlajka ČSR byla vyměněna za protektorátní prapor skládající se ze tří barev totožných s vlajkou ČSR.⁶⁰

Se vznikem Protektorátu byly zrušeny stávající české politické strany, byla vytvořena nová a jediná povolená politická organizace Národní souručenství.⁶¹ Tato nová organizace měla v Úpici své sídlo v Žižkově ulici v budově okresního domu. Do jejího čela byl jmenován starosta města Bohumil Vykus.⁶² Aby si Národní souručenství naklonilo obyvatelé města na svoji stranu, jeho prvním úkolem bylo zbudování městského koupaliště pod Velbabou, zůstalo však pouze u plánů.⁶³ V téže době došlo k založení pobočky NSDAP,

⁵⁷ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Výzva starosty města určená občanům Úpice ze dne 17.3.1939*, nezinventarizováno.

⁵⁸ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – *Kronika města Úpice 1938–1945*.

⁵⁹ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *přepis o Deutsche Volksgruppe in Eipel*, nezinventarizováno.

⁶⁰ Jan Boris Uhlíř: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008.

⁶¹ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019 s. 74.

⁶² Náchodské listy, 11. 8. 1939, s. 4.

⁶³ Náchodské listy, 15. 5. 1939, s. 5.

do jejíhož vedení byl jmenován místní německý občan Wilhelm Nisser⁶⁴, který před válkou působil ve městě jako obchodník.⁶⁵ Příslušníci NSDAP a místní Němci začali přemlouvat české občany, o kterých si mysleli, že jsou spolehliví a mají německé předky, aby se přihlásili k německé národnosti. V Úpici takto změnilo národnost okolo 400 lidí.⁶⁶ Své zázemí si brzo po okupaci začaly ve městě utvářet taktéž nejrůznější německé organizace přidružené k NSDAP jako NSF, NSKK, Hitlerjugend⁶⁷ či SA.⁶⁸

Okupační moc po zřízení Protektorátu začala reformovat postupně dosud převládající dílčí politiky jednotlivých odvětví státní sféry. Modifikace se týkala například oboru školství. Ovládnutí vzdělávacího sektoru je důležitým prvkem každého totalitního systému. Neboť vzdělávací proces utváří naše znalosti a dovednosti, zároveň formuje osobnostní a morální rysy člověka. Ve školním prostředí se taktéž snáze rozmáhá propaganda a režimní ideologie.⁶⁹ Ihned po okupaci byli ze škol vyloučeni židovští pracovníci. Čistky se týkaly i knih a učebního materiálu. Z knihoven musela zmizet literatura, která obsahovala reference na první republiku nebo působila protiněmecky. Z důvodu šetření papírem nebyly žákům vystaveny učebnice nové, ale výuka se stavěla pouze na výkladu vyučujícího. Přestalo se učit občanské výchově a později i dějepisu. Místo těchto hodin se zaváděla povinná výuka německého jazyka. Pro vyučující tak byly zřízeny povinné kurzy němčiny na jejichž úspěšném složení závisel karierní a platový postup.⁷⁰ V září 1939 se v městě objevilo nové školní zařízení. Jednalo se o jednotřídní německou národní školu, kterou navštěvovalo 30 německých žáků.⁷¹

Mimo školství se třetí říší přizpůsobovalo též odvětví ekonomiky. Dosud převládající liberální tržní mechanismus nahradila direktivně řízená ekonomika týkající se převážně průmyslového a zemědělského odvětví.⁷²

⁶⁴ SOkA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

⁶⁵ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, *Sbírky zápisů pro kroniku města*, kart. 176, inv. č. 2005.

⁶⁶ SOkA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

⁶⁷ SOkA Trutnov, fond NSKK Úpice, nezinventarizováno

⁶⁸ Polovojenský oddíl SA byl založen v Úpici na podzim 1939 pod zkratkou SA – 27/J2 Eipel (od roku 1943 SA Standarte 3/83 Eipel), jako pobočka trutnovské SA – Sturm J2 Trautenau. Velitelem Úpické pobočky SA se stal Sturmführer Karl Klemm, který velel zhruba 30 mužům v této jednotce. Oddíl SA to ve městě neměl lehké a stával se objektem posměchu Úpických občanů. Příslušníci jednotky byli i několikrát fyzicky napadeni Českými občany. S přicházejícím koncem války se členská základna SA v Úpici více zúžila. Členové této organizace byli po roce 1943 posíláni na frontu. Osud oddílu SA po roce 1944 dosud není znám. Josef Cabadař: *Městečko na srdci*, Úpice 2016, s. 203-208.

⁶⁹ Jaroslav Svoboda: *Školství v období protektorátu*, České Budějovice 2010.

⁷⁰ Jaroslav Metelka – Vilém Dvořáček: *Od farní školy k jedenáctileté: historie školství v Úpici*, Trutnov 1957, s. 67.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 68.

⁷² Jan Gebhart – Jan Kukulík: *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 41-47.

V červnu 1939 na základě výnosu říšského protektora byly továrny židovských majitelů vyvlastněny a do jejich vedení dosazeni němečtí komisařští správci (Treuhänder). Tento proces se v literatuře označuje jako „arizace“⁷³ Konfiskace největších průmyslových závodů se týkala i Úpice, neboť největší továrny ve městě patřily židovským majitelům. Vedení bylo od tohoto okamžiku svěřeno německým správcům. Do čela mechanické tkalcovny a úpravny zboží lněného a bavlněného F.M Oberländer byli ustanoveni místní němečtí úředníci Karl Hornich a Josef Mitscherling⁷⁴ v této funkci je vystřídal v roce 1941, Hauptsturmführer SS Otto Baumann z Chemnitz.⁷⁵ Do mechanické tkalcovny a úpravny lnu a bavlny Bratří Buxbaumů byl dosazen Treuhänder Max Rotter, kterého nahradil v listopadu 1940 obchodník z Prahy Wilhelm Nüssle. V květnu 1941 byl i Nüssle nahrazen a jako nájemce byl jmenován SS-Gruppenführer Curt Wittje z Hamburku. V průběhu války se firma pod Wittjeho vedením specializovala především na výrobu potřeb pro německý Wehrmacht.⁷⁶

Nejvíce se nacisté obohatili na majetku rodiny Morawetzů. Tento rozvětvený rodinný rod v Úpici vlastnil mnoho firem. Největší firma s názvem Úpický lnářský a jutařský průmysl as. patřila rodině Richarda Morawetze.⁷⁷ Díky svému podnikání se stala rodina velice vlivnou a bohatou. Své bohatství Richard Morawetz investoval do umění a nemovitostí. V jeho vlastnictví se nacházely velkostatky v Bačkově, Habrech, Ratboři u Kolína a zámky ve Světlé nad Sázavou a Zboží. Po obsazení protektorátu byl veškerý majetek rodiny Morawetzů zkonfiskován nacistickou správou. Na zámcích a statcích se vystřídal mnoho správců.⁷⁸ Výdělků pro tuto rodinu plynuly z firmy Úpický lnářský a jutařský průmysl, as, kterou velkou měrou vlastnili. Po zřízení protektorátu byl na funkci

⁷³ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 561-562.

⁷⁴ Monika Voleská – Antonín Kubiček: *Osudy města Úpice*, Úpice 2014, s. 167.

⁷⁵ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Židé (opatření, majetek)*, kart. 188, inv. č. 2260.

⁷⁶ Curt Wittje se narodil v roce 1894 ve Wansbeku. V roce 1930 vstoupil do NSDAP a o rok později i SS. V roce 1932 zastupoval NSDAP v bavorském zemském sněmu. V roce 1933 se stal vedoucím SS pro Franky a Durynsko. Osobně se znal s Himmlerem a Hitlerem, po jejichž boku několikrát vystupoval. V roce 1935 byl z úřadu SS odvolán oficiálně kvůli nemoci. Za jeho odvoláním však stála Wittjeho homosexuální orientace, z které byl odviněn a souzen. V listopadu 1938 byl z SS vyloučen, mohl si však ponechat uniformu. V roce 1941 se Wittje s rodinou přestěhoval do vily rodiny Buxbaumů na Veselce. Ze zisků firmy Bratří Buxbaumové, kde působil jako Treuhänder si firmu v roce 1942 z 60 % koupil. V roce 1944 už vlastnil 100% zisku firmy. Firma se za války převážně soustředila na výrobu věcí pro Wehrmacht. Na konci války odjel se svou rodinou do Janských Lázní, kde se skrýval před Rudou armádou, až do 12.5.1945. Odtud byl odvezen příslušníky NKVD do SSSR, kde v Moskvě 6.3.1947 umírá na srdeční paralýzu. Další osud jeho rodiny není znám. Viz: Smutný Bohumír: *Dějiny firmy Bratří Buxbaumové Úpice*, Východočeské listy historické 19-20, 2002, s. 252.; také Josef Cabadaj: *Městečko na srdci*, Úpice 2016, s. 195-202.

⁷⁷ Vilém Schreiber: *Sborník soudního okresu Úpického*, Úpice 1929 s. 32.

⁷⁸ Miloš Hořejš: *Arizace pozemkového majetku židovských elit v Protektorátu Čechy a Morava na příkladu rodiny Morawetzů*, Šlechticův žid – žid šlechticem, *Nobilitas in historia moderna* 6, 2015, s. 183–199.

ředitele dosazen Treuhänder vedoucí NSDAP v Úpici Wilhelm Nisser.⁷⁹ Ve městě se nacházela i menší továrna s 300 zaměstnanci s názvem První úpická mechanická tkalcovna a úpravna zboží lněného a bavlněného Ph. Morawetz, která před válkou patřila vzdálené příbuzné Richarda Morawetze Marietě Morawetzové Gibiánové, která i s rodinou stačila uprchnout před nacisty do Anglie. Firma pod novým vedením Sturmführera SS Hanse Störmera zaměřila svoji výrobu rovněž na věci pro německý wehrmacht.⁸⁰

Mechanismy direktivně řízené ekonomiky se taktéž na první pohled projeví při slučování spotřebních družstev. Tři družstva z Úpice byla sjednocena s Havlovickým a Rtyňským družstvem pod jedno velké družstvo se sídlem ve Rtyni v Podkrkonoší. Nově sloučené spotřební družstvo s názvem Podkrkonošský konsum, mělo pod sebou sedmnáct koloniálních prodejen a dvě konzumní.⁸¹ Napadením Polska se rozhořel světový válečný konflikt. Obyvatelstvo města a okolí poučené z chyb problematičtějšího přidělového systému první světové války začalo vše vykupovat a vytvářet si zásoby potravin. V říjnu 1939 byl pro Protektorát zaveden lístkový přidělový systém. Přídělový systém na Úpicku zpočátku trochu zaostával a začaly se projevovat první nedostatky. Velký hlad byl především po másle. Pravidelné zásobení tohoto produktu nastalo až se založením pobočky podniku Policko – Náchodské mlékárny v Úpici. Máslo se stalo i tak nedostatkovou surovinou, jehož jakost nebyla valné kvality a časem se nahradilo vepřovým sádlem.⁸²

Úpické obyvatelstvo, skládající se převážně z dělníků, se živilo prací v místních podnicích. Jejich práce byla ohodnocena mzdou, která se po zřízení Protektorátu značně zvýšila. Růst mzdy kompenzoval stále rostoucí drahotu. V roce 1940 byl pro některé zaměstnance zaveden zvláštní drahotní přídavek.⁸³ Průměrný měsíční plat dělníků a drobných živnostníků na území Čech se v roce 1938 pohyboval okolo 829 Kč. V roce 1939 se měsíční mzda zvedla o 27 K. O rok později průměrná měsíční mzda činila 1077 K. Do poloviny roku 1943 se příjem téměř zdvojnásobil.⁸⁴

⁷⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Výkazy počtu zaměstnanců jednotlivých úpických firem*, kart.180, inv. č.2037.

⁸⁰ Bohumír Smutný: *Eduard Morawetz a.s. Úpice 1888-1848, Philip Morawetz syn Úpice 1919-1948*, sružený inventář-úvod, s. 22-23.

⁸¹ SOKA Trutnov, fond MěNV Rtyně v Podkrkonoší, *Pamětní kniha obce Rtyně v Podkrkonoší 1937-1944*, s. 42-43.

⁸² *Tamtéž*, s. 42.

⁸³ Jaromír Tauchen: *Práce a její právní regulace v protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*, Praha 2016, s. 52-53.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 536.

Tabulka s přehledem cen a přiděľů základních druhů potravin ve význačném roce.

Druh potravin	Úředně stanovená cena potravin v lednu 1938 za 1 kg. ⁸⁵	Úředně stanovená cena potravin v dubnu 1939 za 1 kg. ⁸⁶	Úředně stanovená cena potravin a stanovené přiděly na čtyři týdny pro velmi těžce pracující osobu v roce 1941. ⁸⁷
Hovězí maso	15-20 Kč	12-14 K	1200 g
Vepřové maso	10-18 Kč	12-16 K	
Vepřové sádlo	14-16 Kč	16 K	640 g
Máslo	21-23 Kč	20-22 K	35 K
Tvaroh	6 Kč	3 K	
Večce kus	75-80 hal Kč	0,50 hal	1,30 K
Brambory	0,90-1,20 Kč	1 K	12 Kg
Cibule	1,80-2,20 Kč	2,20 K	200 g
Jablka	3-6 Kč	3-6 K	Dávka na úřední pokyn
Med	15 Kč	16 K	

S postupným prodlužováním pracovní doby stoupaly nominální mzdy po celou dobu existence protektorátu. Současne však docházelo k snižování přidělových kvót. Přestože se Protektorát samozvaně označoval jako sociální stát, sociální podmínky se za jeho existence rapidně zhoršily.⁸⁸ Sociálně slabým a chudým jedincům měly zajistit existenční pomoc Sbírký národní pomoci, jejíž cílem bylo shromáždit a darovat finanční prostředky. Sbírký organizoval statní orgán Národní souručenství, který sbíral peníze od místních dobrovolníků. Obyvatelé města do těchto sbírek hojně přispívali. V roce 1939 vybrali místní občané na tuto sbírký 210 000 korun a Úpice se tak stala jedním z nejštědřejších měst v Protektorátu.⁸⁹

⁸⁵ SOkA Trutnov, fond MěNV Rtně v Podkrkonoší, *Pamětní kniha obce Rtně v Podkrkonoší 1937-1944*, s. 23-26.

⁸⁶ Taková to cena potravin byla vykazována v nedaleké České Skalici. Předpokládá se, že ceny byly v Úpici velmi podobné.

⁸⁷ SOkA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*, s. 108.

⁸⁸ Jan Boris Uhlíř: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008, s. 531.

⁸⁹ Náchodské listy, 22. 12. 1939, s. 4.

Ekonomika města byla na velice dobré úrovni. V počáteční válečné konjunktúře město vykazovalo velkou stavební činnost. V roce 1939 byl vypracován plán na úpravu úpického náměstí a již zmíněného koupaliště. Ve stejném roce započala výstavba chodníku od mostu Svatopluka Čecha směrem k čtvrti Sychrov a k hotelu Republika.⁹⁰ Na jaře 1940 byla z důvodu absence nemocničního zařízení postavena přístavba městského chorobince k městskému chudobinci⁹¹ s nákladem 1 800 000 K.⁹² Ve stejném období se uvažovalo i o zřízení nové instituce spadající pod úřad ministerstva školství a národní osvěty, a to automobilové školy situované v budově živnostenské školy.⁹³ Od plánu nakonec sešlo z důvodu velkých nákladů, které by muselo hradit město.⁹⁴

Nařízením Oberlandratu v Hradci Králové byli dosazeni do rady a zastupitelstva města na začátku ledna 1940 dva úpičtí Němci, a to Wilhelm Nisser a Karl Hornich. Tento samosprávný orgán se dostal tímto krokem více pod kontrolu německé okupační moci a taktéž se v něm začaly více prosazovat zájmy německých obyvatel Úpice. Podle Nisserových slov byl do úřadu dosazen proto, aby se stal spojkou mezi německými a českými úřady.⁹⁵

Wilhelm Nisser prosadil u Oberlandratu v Hradci Králové výstavbu německé kolonie dvaceti rodinných dvojdomků na pozemcích na Lánech a Sychrově. S výstavbou se začalo v létě 1940. Domy byly navrženy německými úřady⁹⁶ a vybudovány místními stavebními firmami.⁹⁷ cena jednoho domu se pohybovala kolem 100 000 K. Náklady spojené s výstavbou hradily arizované úpické firmy a část nákladů byla zaplácena z financí městské spořitelny.⁹⁸ Do konce války se dostavělo pouze osm domů.⁹⁹ Místo se začalo posměšně nazývat Malý Berlín a při pokládání základního kamene jednoho z domů zde měl v roce 1942 svůj projev říšský komisař pro sudetoněmecké oblasti Konrad Henlein.¹⁰⁰

⁹⁰ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 40.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 57.

⁹² Náchodské listy, 24. 5. 1940, s. 5.

⁹³ SOkA Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, *Žádost o zřízení automobilní školy v Úpici*, kart. 179, inv. č. 1991.

⁹⁴ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, *Kniha protokolů městské rady 1939-1940*, kn. 28.

⁹⁵ *Tamtéž*.

⁹⁶ *Tamtéž*.

⁹⁷ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, *Stavba dvojdomků pro Němce*, kart. 180, inv. č. 2048.

⁹⁸ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, *Kniha protokolů městské rady 1939-1940*, kn. 28.

⁹⁹ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945.

¹⁰⁰ Josef Cabadaj: *Městečko na srdci*, Úpice 2016, s. 209.

4. Život ve městě v letech 1941-1942

Rok 1941 se stal druhým rokem existence protektorátu. V den výročí zřízení tohoto státního útvaru musely být všechny veřejné budovy ozdobeny německou vlajkou a protektorátním praporem.¹⁰¹ Situace ve společnosti se v první polovině roku 1941 nějak zvlášť nelišila od předchozích let.¹⁰² Změna přišla po 22. červnu, kdy německá vojska provedla invazi do Sovětského svazu. Německá správa začala po útoku propagovat svá počáteční vítězství písmenem V, které se objevovalo prakticky všude.¹⁰³ Plakáty s tímto znakem zdobily prázdné zdi, mosty, obchody, banky atd.¹⁰⁴ V rámci této akce došlo i k přejmenování hotelu Republika na hotel Viktoria a úpické náměstí se pojmenovalo na Viktoria Platz.¹⁰⁵ Německá propaganda nebyla příliš účinná a proklamovanému vítězství z Čechů nikdo příliš nevěřil. Napadení Sovětského svazu vyvolalo v určitých složkách českého obyvatelstva „radostnou náladu“ a naději v konečné vítězství nad nacistickým Německem. Plakáty se často stávaly terčem posměchu a vandalismu. Za propagační nápisy zodpovídala příslušná obec, pokud byl nápis poškozen, udělovalo Gestapo obcím peněžní pokutu.¹⁰⁶ Aby město uchránilo propagandistické poutače od poškození podléhaly tak časté kontrole zdejších četníků. Ze záznamů uvedených ve staniční knize nebyl evidován žádný incident poškození propagačního nápisu.¹⁰⁷

Od léta 1941 se vlivem válečného vypjetí začal projevovat všeobecný nedostatek životních potřeb. Ve velkém začal bujet černý obchod vyznačující se neustále stoupajícími cenami. Mnoho lidí, kteří si nemohli dovolit obchodovat na černém trhu, začalo padělat potravinové lístky nebo se dopouštěli krádeží na polích.¹⁰⁸ Na ochranu proti krádežím byla v červenci 1941 rozhodnutím obecního zastupitelstva udělena pracovní povinnost hlídkám na ochranu sklizně. Povinnost připadla na 2100 mužů z Úpice ve věku od 18 do 60 let. Hlídky se každý musel zúčastnit, alespoň jednou na dvě hodiny v měsíci. Vytyčené úseky přes den strážilo 150 osob a zhruba dvojnásobek v nočních hodinách. Protože zahraniční

¹⁰¹ SOKA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*.

¹⁰² SOKA Trutnov, fond MěNV Rtyň v Podkrkonoší, *Pamětní kniha obce Rtyň v Podkrkonoší 1937-1944*.

¹⁰³ Václav Sádlo – Alena Čtvrtečková, *Náchod za Protektorátu*, Náchod 2012, s. 48.

¹⁰⁴ Písmeno V bylo počátečním písmenem slova Viktoria neboli vítězství. K písmenu byl často připojen nápis „*Deutschland siegt an allen Fronten für Europa – Německo vítězí na všech frontách pro Evropu.*“ Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, *Akce „V“*, kart. 170, inv. č. 1819.

¹⁰⁵ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 107.

¹⁰⁶ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 314-315.

¹⁰⁷ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v staniční služební knize 1940-1941, nezinventarizováno.

¹⁰⁸ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – *Kronika města Úpice 1938–1945*, s. 15-16.

rozhlas nabádal obyvatele, aby se na polích dopouštělo záškodnické činnosti, hlídkování bylo rozšířeno i na zimní měsíce.¹⁰⁹ V letních měsících se lidé pokoušeli zásobovat sami, jak to jen šlo. Na svých zahradách, kde se dříve pěstovaly květiny, se v této době začala pěstovat zelenina a jiné užitkové rostliny.¹¹⁰ Ve větší míře se začalo i hojně chovat drobné zvířectvo. Přestože město začalo získávat mírné zemědělské rysy, dokázalo si udržet svůj dělnický charakter.¹¹¹

Nouze byla rovněž o stavební materiál, z tohoto důvodu se musela ve městě omezit stavební činnost.¹¹² Nedostatek surovin byl i na výrobu tiskového papíru, proto přestaly v polovině května 1941 vycházet některé denní noviny a odborné časopisy. Realizovalo se sloučení regionálních týdeníků „Náchodský kraj“ s „Náchodskými listy“. Tyto jediné noviny informovaly o dění ve městě.¹¹³ Aby došlo k šetření papíru na vydaných městských vyhláškách, přistoupilo město k implementaci městského rozhlasu. Zprávy se vysílaly jak v češtině, tak němčině.¹¹⁴

Německá okupační moc a orgány Národního souručenství pořádaly mezi obyvatelstvem nejrůznější sbírky materiálu na výrobu nedostatkových předmětů. Sběr se týkal kovů, papírů, obuvi nebo i kostí.¹¹⁵ Sběrem některých surovin byli pověřeni studenti a vyučující místních škol.¹¹⁶

Zátěž učitelstva od roku 1941 stále více zesilovala, kromě sběru se vyučující účastnili povinného odklizení sněhu či hlídek na polích, aby došlo k zajištění bezproblémové sklizně. Většina těchto činností byla prováděna na úkor vyučovacích hodin.¹¹⁷ Germanizace značného rozsahu měla mimo jiné snížit vzdělanost českého obyvatelstva. To se například projevilo v srpnu 1940, kdy státní tajemník K. H. Frank navrhoval zrušení pěti reálných gymnázií, která nebyla svou existencí dostatečně nakloněna říši.¹¹⁸ Mezi vybranými

¹⁰⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943.

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 108.

¹¹¹ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 16.

¹¹² SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Kniha protokolů městské rady 1940-1941*, kn. 29.

¹¹³ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 96.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 134.

¹¹⁵ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 207. V roce 1940 se konala na území Protektorátu rovněž mimořádná sbírka kovů na dar k narozeninám pro Adolfa Hitlera. Její celkový úspěch nebyl valný. Hubený výsledek této sbírky byl zakrýván státními nákupy ve sběrnách kovů. V Úpici se pro tuto sbírku vybralo 1100 kg vzácných kovů. Viz: Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019 s. 188. ; Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, *Sběr kovů pro dar k narozeninám A.Hitlera*, kart. 176, inv. č. 1924.

¹¹⁶ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Kronika obecné a měšťanské školy dívčí v Úpici*, kn. 5.

¹¹⁷ *Tamtéž*.

¹¹⁸ Jaroslav Svoboda: *Školství v období protektorátu*, České Budějovice 2010, s. 37.

gymnázii se nacházelo i to v Úpici, které ukončilo svou činnost 15.2.1941 a studentům byla dána možnost přejít na gymnázium do Náchoda nebo do Jaroměře.¹¹⁹ Ze vzpomínek absolventa Jiřího Blechy víme, že dojíždění do Jaroměře bylo velmi náročné. Pro nevhodné dopravní spojení zůstali někteří studenti mimo domov i dvanáct hodin. Do škol se cestovalo jak autobusem, tak vlakem. Při jedné z cest autobusem málem došlo k neštěstí „*Autobus z Úpice na nádraží ve Svatoňovicích jezdil za války pro nedostatek pohonných hmot na dřevoplyn. Na zádi karoserie byl přivěšen generátorový kotel, v němž se zplynovaly špalíky tvrdého dříví. Tehdy se nedbalo na nebezpečí otravy kyslíčnickem uhelnatým. To se jednoho zimního rána při cestě na nádraží nevyplatilo.*“¹²⁰ Dne 5. 12. 1941 se v autobusu několik dětí přiotrávilo unikajícím jedovatým plynem. Zachránila je však včasná lékařská pomoc.¹²¹

Poměry ve městě se zostřily po 28. září 1941, kdy byl jmenován Reinhard Heydrich na funkci zastupujícího říšského protektora za údajně nemocného protektora Konstantina von Neuratha. Heydrichovým úkolem bylo potlačit zvyšující se odbojovou aktivitu a protiněmecký postoj. Heydrich po svém příchodu jako opatření ihned vyhlásil civilní výjimečný stav, který se vztahoval na jakékoliv jednání narušující veřejný pořádek.¹²² V rámci výjimečného stavu byla rovněž zavedena takzvaná policejní uzavírací hodina. Ve 22:00 musely být uzavřeny všechny veřejné podniky. Policejní uzavírací hodina byla zrušena 9. 10. 1941¹²³ a civilní výjimečný stav 1. 12. 1941.¹²⁴ Situace v protektorátě a ve městě se konsolidovala. Úpice se stala bezpečným místem pro návštěvu Konrada Henleina, který do města přijel dne 25. 11. 1941, aby odevzdal do vlastnictví německé mládeže vilu židovského továrníka Morawetze postavenou na Úpickém náměstí.¹²⁵

Začátek roku 1942 se nesl ve znamení silných mrazů. Teplota dosahovala až - 25 °C.¹²⁶ Tuhé zimy se projevíly taktéž na východní frontě, aby němečtí vojáci byli dobře vybaveni, začaly se konat po celém protektorátě sbírky zimních potřeb. V Úpici bylo na tuto sbírku darováno 250 kusů svetrů a 433 párů ponožek.¹²⁷ Zintenzivňující se válečný konflikt si žádal stále více materiálu na válečnou výrobu, proto se začaly projevovat první

¹¹⁹ Jaroslav Metelka – Vilém Dvořáček: *Od farní školy k jedenáctileté: historie školství v Úpici*, Trutnov 1957, s. 67.

¹²⁰ Jiří Blecha: *Osudy studentů trutnovského gymnázia*, *Rodným krajem* 35, 2007, s. 33-34.

¹²¹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 137.

¹²² Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019.

¹²³ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 120.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 135.

¹²⁵ SOKA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*.

¹²⁶ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 156.

¹²⁷ Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, *Sbírka zimních potřeb všeho druhu pro německé vojsko na frontě*, inv. č.1965, kart. 178.

nedostatky týkající se distribuce uhlí a stavebního materiálu. Uhlí bylo přidělováno na kmenový list¹²⁸ a stavební činnost se zakázala úplně.¹²⁹ Pro válečný průmysl byly zrekvírovány téměř všechny kostelní zvony ve městě a okolí.¹³⁰

Válečné vypjetí si též žádalo pracovní nasazení. V únoru 1942 byl Reinhardem Heydrichem vydán rozkaz, aby na práci do Říše byli posíláni všichni neženatí (neprovdaní) Češi.¹³¹ To se týkalo i mužů z Úpice a okolí, narozených v roce 1920-1921, kteří v říjnu 1942 nastoupili na práci do německého města Ludwigshafen. Bohužel kronika nám neposkytuje žádné další informace týkající se této události.¹³²

Vláda Heydricha netrvala příliš dlouho. Dne 27. 5. 1942 byl na něho spáchán atentát, když cestoval ve svém autě ze sídla v Panenských Břežanech do Prahy. Atentát provedli čeští parašutisté skupiny Antropoid vyslaní z Anglie.¹³³ Tentýž den byl K. H. Frankem vyhlášen civilní výjimečný stav, na jehož dohled byl pověřen následující den nově jmenovaný zastupující říšský protektor Kurt Daluege. Civilní výjimečný stav zakazoval působnost českých společenských a kulturních podniků a dále nařídil takzvanou policejní hodinu. V této hodině stanovené na 22:00 musely všechny volnočasové podniky uzavřít svůj provoz.¹³⁴ Začalo okamžité pátrání po původcích atentátu. Německé jednotky pročesaly od 29. 5. do 20. 6. okolo 5000 obcí v Protektorátu.¹³⁵ Současně v Úpici se prováděly policejní prohlídky, které ovšem nebyly příliš důkladné. O tento přínos se zasadil továrník Josef Pacholík ze Suchovršíč, v jehož domě se ubytoval velitel německého policejního oddílu, jenž měl zde prohlídku provádět. Přímluvou továrníka Pacholíka u německého velitele se v Úpici nekonaly téměř žádné prohlídky.¹³⁶

Dne 4. června podlehl Heydrich svým zraněním. Následovala nová vlna represálií. Stanné soudy vznášely rozsudky smrti proti lidem podporujícím protistátní činnost.¹³⁷ Perzekuce probíhaly i v Úpici. První obětí tohoto pronásledování se stal telegrafní dozorce

¹²⁸ SOKA Trutnov, fond MěNV Rtyně v Podkrkonoší, *Pamětní kniha obce Rtyně v Podkrkonoší 1937-1944*, s. 78.

¹²⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Stavební výkazy a hlášení*, kart. 180, inv. č. 2045.

¹³⁰ SOKA Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, *Odevzdání zvonů do sběrný*, kart. 178 inv. č. 1966.

¹³¹ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 375.

¹³² SOKA Trutnov, fond MěNV Rtyně v Podkrkonoší, *Pamětní kniha obce Rtyně v Podkrkonoší 1937-1944*, s. 79.

¹³³ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 394-398.

¹³⁴ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 185.

¹³⁵ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 400.

¹³⁶ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zázpis v pamětní knize, nezinventarizováno.

¹³⁷ Jan Gebhart – Jan Kukulík: *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 220.

a člen odbojové skupiny „S 21 B“ Jan Balatka, který musel před zatčením utéct již 11. 4. 1942. Důvodem rozkazu k jeho zatčení se stalo poslouchání zahraničního rozhlasu, jehož poslech se trestal smrtí. Po vyhlášení civilního výjimečného stavu byla za jeho dopadení slíbena odměna 20 000 K. Balatka se ocitl v bezvýchodné situaci a aby ochránil rodinu a přátele, spáchal v lese u lomu Krákorka, nedaleko obce Havlovice, sebevraždu oběšením.¹³⁸

Exekuce lidí podezřelých z atentátu nebo z napomáhání k němu se stále stupňovaly. Do Úpice se již dostávaly zprávy o vypálené obci Lidice a o osadě Ležáky¹³⁹, ve které se objevil i radiotelegrafista desantu „Silver A“ Jiří Potůček. Potůček se z Ležáků vydal na Červenokostecko do vesničky Bohdašín, kde se od 18. 6. 1942 skrýval v domě člena odbojové skupiny „S 21 B“, jejímž členem byl i profesor Stanislav Krause z Úpice. Se zvyšujícími se vojenskými raziiemi v oblasti se musel Potůček nenápadně přesunout i s vysílačkou Libuší do nedalekých Končin blízko Červeného Kostelce, kde měl stavení odbojář Antonín Burdych. Netrvalo příliš dlouho a Gestapu se znovu podařilo odhalit Potůčkovo místo pobytu. Končiny byly obklíčeny gestapem i četníky, z obklíčení se ovšem podařilo Potůčkovi prostřílet a uprchnout. Stejně štěstí neměli členové rodiny Burdychovy a patnáct příslušníků odbojové organizace „S 21 B“, kteří byli zastřeleni v Pardubické vile Zámeček, kde sídlila německá pořádková policie. Jiřího Potůčka potkal stejný osud, když 2. 7. 1942 byl zastřelen v lese Trnová u Pardubic českým četníkem.¹⁴⁰

Bohdašín a Končiny ovšem nepotkal obdobný osud jako Lidice a Ležáky, přestože k tomu byl podle výpovědí členů královehradeckého gestapa dán rozkaz. Historik Jaroslav Metelka se domnívá, že o záchranu osady se přičinil velmi vlivný nacistický SS-Gruppenführer Curt Wittje, který působil v Úpici jako Treuhänder firmy Bratři Buxbaumů. Wittje nepochybně neměl zájem o vyhlazení dvou obcí v blízkosti své nové firmy a domova.

¹³⁸ Jan Balatka na poštovním úřadě vysílal skrze telefon zahraniční zprávy svým spoluzaměstnancům. Tato praktika se mu stala osudná, když 11.4.1942 došlo k tragickému omylu. Vysílání rozhlasu bylo nedopatřením propojeno s telefonem úpického Němce Wilhelma Sterna, jenž ho za to okamžitě nahlásil na místní vedení NSDAP. Balatku ze svízelné situace nedostal ani Úpický nacistický Hans Höge, u kterého se Balatka přimlouval. Balatka se po tomto incidentu snažil skrývat u svých přátel v Červeném Kostelci, kteří mu zde vyrobili falešný průkaz na jméno Padavka, aby mohl odjed do Německa na práci a zde se skrývat. Plán byl překažen s vyhlášením výjimečného stavu a s vypsáním odměnou. Do jeho pátrání se pustilo i gestapo z Hradce Králové, které nechalo zatknout rodinu hledaného. Balatka se začal skrývat v nedalekých lesích u vesnice Havlovice. Při jedné kontrole, která probíhala v místním lese Barchoviny byl Balatka pod falešnou identitou legitimován a propuštěn německými četníky. Poslední chvíle strávil se svými kamarády, od kterých se večer 15.6.1942 vydal do lasa na Krakorce, aby ukončil svůj život. Viz Metelka: *Krvavý protektor epilog heydrichiády v Podkrkonoší*, s. 19-22; také Helena Rezková – Pavlína Špatenková: *Nebylo jim souzeno žít*, Vlkov 2018, s. 88-89.

¹³⁹ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 191.

¹⁴⁰ Pavlína Švandová: *Příběh odvahy a zrady: Jiří Potůček-Tolar, radista desantu Silver A, Červený Kostelec 2007.*

Wittjeho měl po incidentu na Končinách za mimořádných opatření navštívit v jeho vile v Úpici zastupující říšský protektor Kurt Daluege, s kterým nejspíš jednal o osudu zmíněných obcí.¹⁴¹

Nacistické běsnění polevilo po zrušení civilního výjimečného stavu dne 3.7.1942.¹⁴² Situace v Úpici zůstala ovšem stále vyostřená, místnímu vedoucímu NSDAP Wilhelmu Nisserovi zasílali anonymní odesílatelé hanlivé dopisy směřované jeho osobě. Nisser zaslané zprávy předává okamžitě Gestapu, které zde neúspěšně hledalo jejich odesílatele.¹⁴³

Na podzim 1942 vyvrcholily nacistické germanizační snahy. Německá okupační moc si zřejmě po zmíněných nepřátelských incidentech přála úplně omezit autonomii zdejší městské a okolní samosprávy. Dne 30. 10. 1942 se ujal vlády nad městem Náchodem dosazený vládní komisař Hans Keil z Rumburku.¹⁴⁴ V Úpici došlo k obdobné situaci. Výnosem zemského úřadu v Praze bylo rozpuštěno obecní zastupitelstvo a na starostenský post byl delegován vládní komisař Hans Richter, jehož samovláda začala 7.11.1942.¹⁴⁵

4.1. Kulturní a společenský život v prvních letech Protektorátu

Kulturní a společenský život ve městě pěstovala již před válkou velká řada spolků nejrůznějšího charakteru, od vzdělávacích, hudebních, sportovních po dobročinné a zábavní.¹⁴⁶

Po okupaci českých zemí se česká kultura ocitla pod kontrolou německé správy, jejímž hlavním prostředkem se stala cenzura. Cenzura na začátku okupace nebyla příliš praktikována, mohly být zveřejňovány kritické básně a pamflety. Společenské a kulturní akce se staly nástrojem propagandy německého světového názoru zaměřeného především na mládež, dělníky a rolníky. Nadále se pěstovala i národní kultura, do které bylo zasahováno jen v nejnnutnějších případech. Německé úřady národní kulturu vnímaly jako bezrizikový ventil českého obyvatelstva, jak protestovat proti dosavadnímu zřízení, a tak ji tolerovaly. Statisticky se v letech protektorátu kulturní nabídka zvyšovala oproti letům před válkou. Narostl počet koncertů, divadelních her nebo i knih.¹⁴⁷

¹⁴¹ Jaroslav Metelka: *Krvavý protektor epilog heydrichiády v Podkrkonoší*, Náchod 1967, s. 50-51.

¹⁴² SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943.

¹⁴³ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápís v pamětní knize, nezinventarizováno.

¹⁴⁴ Václav Sádlo – Alena Čtvrtečková, *Náchod za Protektorátu*, Náchod 2012, s. 79.

¹⁴⁵ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Knihy protokolů městské rady 1939-1940*, kn. 30.

¹⁴⁶ Antonín Kubiček: *Historie města Úpice: stručný náčrt historie a rozvoje města od dob nejstarších až do roku 2000*, Úpice 2000.

¹⁴⁷ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019 s. 538-544.

Ze sportovního odvětví se nejvíce dařilo fotbalu, který se během let existence Protektorátu stal nejrozšířenějším a nejoblíbenějším sportem. Důvod, proč německá okupační moc podporovala tuto sportovní činnost, byl vcelku jednoduchý. Jevila se za ním taktéž zmíněná snaha depolitizace českého národa. Na rozdíl od filmové a divadelní činnosti se ta sportovní mohla pyšnit jistou mírou autonomie při rozhodování. Téměř nerušeně tak mohlo tisíce diváku navštěvovat fotbalové zápasy a alespoň na chvíli zapomenout na strasti, které s sebou válka nesla.¹⁴⁸

Velice oblíbeným sportem byl rovněž box. Rohovnické zápasy se staly divácky vyhledávaným sportem už v období první republiky. Tento trend pokračoval i po zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Adolf Hitler respektoval sport, pokud podporoval brannost a pomáhal vojenskému výcviku. Zvoleným sportem se měl na mysli především box. V Německu se box těšil rovněž velké oblibě. Nacisté toto tělesné utužování využili k tomu, aby jedinec chránil režim i vlastním tělem a sloužil tak jako živá zbraň. Zároveň se zde projevovala snaha jedinci vštípit přesvědčení o jeho nadřazenosti.¹⁴⁹ Boxu se v Protektorátu nedostalo takové pozornosti jako v Německu, nicméně pozornost si stále dokázal udržet.¹⁵⁰

4.1.1. Divadelní činnost

V Úpici měla divadelní činnost velkou tradici, divadelní spolek ochotníků Alois Jirásek zde hrál divadelní hry od roku 1824.¹⁵¹ Do roku 1938 město nedisponovalo žádným divadlem, hrálo se tedy především v hostinci u Vacků na Sychrově. V březnu 1937 byl vypracován plán na výstavbu budovy nového divadla na místě bývalého skladiště firmy Eduard Morawetz. Hrubou stavbu dělníci a ochotníci dokončili v červenci 1938¹⁵², s prací se pokračovalo i v prvních letech protektorátu.¹⁵³ V roce 1942 byl dokončen interiér divadla a mohlo se začít s hraním. Začalo se však v krajně nepříznivé době.¹⁵⁴ Dne 27.5.1942 se v divadle odehrávala divadelní hra „Dědictví“ od Jana Grmely, ve které si zahrál i známý herec Ladislav Boháč.¹⁵⁵ Tentýž den čeští parašutisté spáchali atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Večer toho dne byl vyhlášen civilní výjimečný

¹⁴⁸ Zdeněk Zikmund: *Bican proti Hitlerovi: fotbal v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020, s. 17-19.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 131.

¹⁵⁰ *Tamtéž*, s. 138.

¹⁵¹ Vilém Schreiber: *Sborník soudního okresu Úpického*, Úpice 1929 s. 26.

¹⁵² Ladislav Tomm – Jan Kábrt, *150 let ochotnického divadla v Úpici*, Úpice 1973.

¹⁵³ *Náchodské listy*, 19. 5. 1939, s. 4.

¹⁵⁴ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 87.

¹⁵⁵ Ladislav Tomm – Jan Kábrt, *150 let ochotnického divadla v Úpici*, Úpice 1973, s. 21.

stav a divadelní představení byla s okamžitou platností zakázána.¹⁵⁶ Divadelní činnost ve městě se znovu obnovila v srpnu 1942.¹⁵⁷ V novém divadle byly uváděny hry od českých i německých autorů.¹⁵⁸

4.1.2. Fotbal

Fotbal se v Úpici začal hrát ještě před první světovou válkou, kdy vznikl z iniciativy několika nadšenců fotbalový klub Slovan. Činnost klubu ovšem přerušila první světová válka. Rozmach fotbalu ve městě předznamenal konec první světové války. Po válce došlo k zakládání nejrůznějších fotbalových klubů, jako Slovan, Rudá hvězda Úpice – fotbalové mužstvo Federace dělnické tělovýchovné jednoty nebo největší klub SK Sparta Úpice. Předchozí dva zmíněné kluby zanikly ještě ve dvacátých letech. V Úpici tak existoval i přes období protektorátu pouze jeden fotbalový klub SK Sparta Úpice.¹⁵⁹ Sportovní klub Sparta Úpice se nesoustředil pouze na fotbal, ale jeho členové klubu se účastnili i jiných soutěží, v zimě to byl například stále populárnější hokej.¹⁶⁰

Rok 1939 se nesl v duchu nacistické okupace, avšak tento rok byl pro klub dosud nejúspěšnější v celé jeho dosavadní historii. Klubu se podařil vyhrát mistrovský titul ve třídě I.A Východní divise.¹⁶¹ Sezóna 1939/1940 začala pro fotbalový klub opět velmi dobře. Před zraky několika stovek diváků SK Sparta Úpice znovu vedla v I.A třídě. V polovině května 1940 vyhrála Sparta Úpice z 12 zápasů z 16 sehraných.¹⁶² Pokus o postup do vyšší soutěže i přes dílčí úspěchy vyzněl pro klub neúspěšně. To se podařilo až v sezóně 1940/1941, kdy Úpice postoupila do divize Českého venkova.¹⁶³

Sezóna 1941/1942 byla pro Spartu Úpice obzvláště bouřlivá, v zápasech museli hráči sparty bojovat o udržení se v divizi, neboť konkurence byla velmi dobrá. Podporu hráčům Sparty Úpice v domácích zápasech přišlo vyjádřit stovky příznivců.¹⁶⁴ Nervy drásající utkání začaly provázet i výtržnosti. Při jednom zápase v Náchodě v Bělovsi došlo k vyvrácení zábradlí a stržení plotu v hodnotě 3500 K. Protože se chování fanoušků několikrát

¹⁵⁶ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 185.

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 199.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 213.

¹⁵⁹ Milan Ježek: *100 let historie fotbalového klubu SK Sparta Úpice a 110 let od vzniku fotbalu v Úpici, aneb. ...prohrajem-li, vem to ďas a v neděli se hraje zas!*", Úpice 2019, s. 5-11.

¹⁶⁰ *Náchodské listy*, 20. 12. 1940, s. 4.

¹⁶¹ Milan Ježek: *100 let historie fotbalového klubu SK Sparta Úpice a 110 let od vzniku fotbalu v Úpici, aneb. ...prohrajem-li, vem to ďas a v neděli se hraje zas!*", Úpice 2019, s. 32.

¹⁶² *Náchodské listy*, 17. 5. 1940, s. 5.

¹⁶³ Milan Ježek: *100 let historie fotbalového klubu SK Sparta Úpice a 110 let od vzniku fotbalu v Úpici, aneb. ...prohrajem-li, vem to ďas a v neděli se hraje zas!*", Úpice 2019, s. 33.

¹⁶⁴ Jaroslav Metelka: *Tělovýchova a sport v Úpici: 1868-1968*, Úpice 1968, s. 43.

opakovalo, dostal klub napomenutí od Vládního policejního úřadu, že pokud se výtržnosti budou opakovat, činnost klubu bude pozastavena.¹⁶⁵ Na upozornění nebyl ze strany vášnivých diváků dbán zřetel. Dne 29. 11. 1942 se na hřišti v Úpici konal dramatický zápas mezi SK Spartou Úpice a SK Hradcem Králové. Během tohoto zápasu, který skončil výhrou pro Hradec Králové 3:6, se dopustili úpičtí fanoušci nevhodného chování směřovaného na stranu rozhodčího Kadlece z Hradce Králové. Ten měl údajně stranit klubu z Hradce Králové, to se nelíbilo několika úpickým divákům, jenž nebyli s působením rozhodčího spokojeni, a tak ho ve vlaku slovně a fyzicky napadli.¹⁶⁶ Rozhodnutím Českého fotbalového svazu se po tomto činu pozastavila činnost klubu SK Sparta na jeden rok.¹⁶⁷ Paradoxem se stala skutečnost, že místní fotbalový klub se v témže roce umístil na prvním místě o nejslušnější klub ve stejnojmenné soutěži.¹⁶⁸

4.1.3. Sport boxing club Úpice

V roce 1940 působilo na území Protektorátu 58 amatérských boxerských klubů.¹⁶⁹ Jeden z těchto klubů působil od dubna 1933 pod názvem SBC Úpice. Od svého založení se boxerský klub účastnil řady sportovních utkání, kde si počínal mimořádně úspěšně. Boxerská klání se konala hojně i v Úpici vždy za mimořádné návštěvnosti. Okolo 500 diváků tradičně docházelo na utkání do hostince „U Mílů“ nebo „U Vacků“. Úpičtí boxeři reprezentovali Československo i na zahraničním poli tím, že se zúčastnili několika zápasů v Německu. Úspěchy Úpických boxerů se tak dostaly do podvědomí širší veřejnosti.¹⁷⁰

Po zřízení Protektorátu byla činnost SBC ochromena. Klub začal být znovu aktivní se začátkem roku 1940, kdy se v hostinci „U Mílů“ konala valná hromada členů klubu a předsedou klubu se stal Karel Kábrt. První pořádaný zápas v tomto roce se odehrál mezi klubem BC Jahelka Kladno a SBC Úpice v tradičně vyprodaném sále v již zmíněné hostinci „U Mílů“. Přestože zvítězil klub z Kladna divákům i přesto tento zápas přinesl požitek ze souboje. V dubnu 1940 se čtyři Úpičtí boxeři zúčastnili mistrovství Čech a Moravy v boxu. Další zápasy se konaly, až do léta 1940, kdy činnost klubu začala postupně upadat.¹⁷¹ Mohlo za to do jisté míry červnové zatčení úpického boxera a komunistického odbojáře Miroslava

¹⁶⁵ Soukromí archiv Milana Ježka: kopie vyhlášky od Vládního policejního úřadu v Náchodě.

¹⁶⁶ SOkA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 225-226.

¹⁶⁷ Náchodské listy, 11. 12. 1942, s. 5.

¹⁶⁸ Náchodské listy, 23. 12. 1942, s. 5.

¹⁶⁹ *Tamtéž.* s. 138.

¹⁷⁰ Josef Cabadaj: *Historie úpického boxu*, Úpice 2016.

¹⁷¹ Státní okresní archiv Trutnov, fond SBC Úpice, Kronika Sport Boxing klubu Úpice 1933-1941, nezinventarizováno

Pulkrábka a Karla Švába.¹⁷² Na začátku roku 1941 se opět konala valná hromada členů SBC. Činnost klubu se znovu obnovila a mohlo se tak pořádat několik zápasů.¹⁷³ Zápisy v kronice končí začátkem roku 1942, avšak z dobového tisku víme, že se několik zápasů konalo během jara téhož roku.¹⁷⁴

5. Úpice za vlády komisaře Hanse Richtera

Hans Richter se narodil v roce 1908 v obci Horní Jindřichov nacházející se v okrese Rumburk. Povoláním byl úředník, který, než se stal komisařem v Úpici, vykonával funkci komisaře v Hatích u Znojma.¹⁷⁵ Jmenování Hanse Richtera na post vládního komisaře v Úpici se neslo ve slavnostním duchu, úřad mu přijel osobně předat vedoucí Oberlandratu z Hradce Králové Rudolf Schultz von Dratzig.¹⁷⁶

První kroky komisaře Richtera byly namířeny proti zdejšímu židovskému obyvatelstvu.¹⁷⁷ V září 1941 se Hitler rozhodl, že stará říše a Protektorát mají být co nejrychleji zbaveni židů. Židé od 1. září 1941 museli být označeni žlutou šesticípou hvězdou a všechny synagogy byly uzavřeny. Začátkem roku 1942 začalo deportování Židů do vyhlazovacích táborů.¹⁷⁸ Téměř 30 Úpických židů bylo před příchodem Hanse Richtera soustředěno ve vile židovského továrníka Waltera Schultze. V prosinci 1942 rozhodnutím komisaře Hanse Richtera došlo k vystěhování Schultzovi vily. Rodiny, které se ve vile nacházely, byly transportovány do Terezínského ghetta, odkud putovaly dál do vyhlazovacích táborů. Mezi deportovanými se nacházel i Karel Morawetz z České Skalice, zakladatel továrny KAMOR vyrábějící váhy nebo továrník Walter Schultz.¹⁷⁹ Co se komisaři Richterovi ovšem nepodařilo prosadit, byla demolice židovské sekce Úpického hřbitova po vzoru hřbitova v nedalekém Náchodě a ve Starém Městě nad Metují, jehož demolici nařídil komisař Hans Keil.¹⁸⁰

Město Úpice disponovalo před příchodem Hanse Richtera četnými finančními rezervami¹⁸¹, které se rozhodl Richter v prvním roce své vlády investovat do stavebního

¹⁷² Josef Cabadaj: *Historie úpického boxu*, Úpice 2016, s. 31.

¹⁷³ SOKA Trutnov, fond SBC Úpice, Kronika Sport Boxing klubu Úpice 1933-1941, nezinventarizováno

¹⁷⁴ Náchodské listy, 13. 3. 1942, s. 5.

¹⁷⁵ Monika Voleská–Antonín Kubíček: *Osudy města Úpice*, Úpice 2014, s. 170.

¹⁷⁶ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Sbírký zápisů pro kroniku města*, kart. 176, inv. č. 2005.

¹⁷⁷ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 224

¹⁷⁸ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 565–567.

¹⁷⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 224.

¹⁸⁰ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

¹⁸¹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Kniha protokolů městské rady 1939-1940*, kn. 30

odvětví. Došlo tedy k rekonstrukci interiéru staré radnice na náměstí a k rekonstrukci nové radnice pod městem. Nové úpravy se dočkala také hřbitovní kaple na úpickém hřbitově. V roce 1943 se rovněž začalo s dlážděním a přestavbou zdejšího náměstí.¹⁸²

Další nařízení vládního komisaře Hanse Richtera mělo za následek rekonstrukci interiéru obecní školy Na Lánech.¹⁸³ V květnu 1943 bylo nařízením úřadu Oberlandratu v Hradci Králové rozhodnuto, že škola bude muset být vyklizena a v jejích prostorách bude zřízen tábor KLV pro děti z německých měst Duisburg a Kiel, která byla zasažena spojeneckým bombardováním.¹⁸⁴ Tábor neměl dlouhého trvání, v červenci 1943 se budova stala zázemím pro mladé frekventanty Waffen SS, pro které zde byla zřízena škola pod názvem HJ- Reichsausbildungslager.¹⁸⁵ Budova školy se stala přípravným táborem pro zhruba 160 frekventantů Waffen SS.¹⁸⁶ Cílem přepravného kurzu bylo připravit mladé frekventanty pocházející z řad mládežnické organizace Hitlerjugend na budoucí kariéru velitelů SS.¹⁸⁷ Účastník kurzu Manfred Diener na kurz vzpomíná takto: „*Instruktoři s bojovými zkušenostmi a s několika zraněními, byli tvrdí chlapi s dobrým jádrem. Nesměli jsme kouřit a neměli jsme téměř žádné volno. V městečku nebyly skoro žádné dívky a jako pubertáci jsme samozřejmě nesměli pít pivo v hospodě. Většinu volného času jsme tedy trávili v obývacím pokoji hraním karetní hry 17 a 4.*“¹⁸⁸ Vojákům SS sloužily i nedaleké prostory lesů na Dlouhých Záhonech, kde si zřídili střelnici. Vstup do prostor střelnice byl přísně střežen pod hrozbou zastřelení.¹⁸⁹ Velitelem přípravného tábora byl Obersturmführer Fritz Härtewig¹⁹⁰, jehož bestialita se projevila na konci války.¹⁹¹

Žáci, kteří byli nuceni opustit prostory obecní školy na Lánech, se tak museli učit v hostincích u Prouzy a Jiráska na Sychrově, živnostenské škole a v Hetflejšově vile na Veselce. Později byla uvolněna dívčí škola Pod farou, kam z hostinců byli přesunuti žáci bývalé školy na Lánech.¹⁹²

¹⁸² SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

¹⁸³ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Sbírky zápisů pro kroniku města*, kart. 176, inv. č. 2005.

¹⁸⁴ SOKA, fond AM Úpice, *Sbírky zápisů pro kroniku města*, kart. 176, inv. č. 2005.

¹⁸⁵ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *SS – škola v Úpici*, kart. 188, inv. č. 2264.

¹⁸⁶ SOKA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*, s. 131.

¹⁸⁷ Martin Skutil (ed.), *Almanach Základní školy Úpice – Lány vydání k 70. výročí otevření budovy školy*, Úpice 2002, s. 32.

¹⁸⁸ Informace z časopisu (*Der Malder*, 2014, č. 78, s. 35) uvedena na stránce forum der Wehrmacht <https://www.forum-der-wehrmacht.de/SS-Unterrichterschule-Eipel> (15. 3. 2023)

¹⁸⁹ Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, *SS-škola v Úpici*, kart. 188. inv. č. 2264.

¹⁹⁰ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Prodej a nákup pozemků městem*, kart. 176 inv. č. 1936.

¹⁹¹ Jaroslav Metelka: *Květnové povstání na Úpicku*, Trutnov 1965.

¹⁹² SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 260.

V roce 1943 již válka prostoupila téměř do všech vrstev obyvatelstva. V únoru začala německá armáda po čtyřech letech válečného úsilí pomalu prohrávat. Dne 3. 2. 1943 kapitulovala německá 6. armáda po urputných bojích u Stalingradu. Po této zdrcující porážce byly na tři dny zavřeny všechny zábavní podniky v říši a Protektorátě.¹⁹³ Ve stejné době veškerým maloobchodům ve městě, ale i v protektorátu začalo docházet zboží. Nařízením ministerstva hospodářství a práce musely být zrušeny obchody prodávající v malém množství. Zaměstnanci těchto obchodů byli včleněni do práce pro válečné hospodářství.¹⁹⁴ Německo se začalo zmítat v totální válce. Pro válečný průmysl bylo zapotřebí několika tisíců dělníků, kteří byli totálně nasazeni na práci do říše. Avšak německé výrobní závody se stále častěji stávaly cílem spojeneckých bombardérů. Přestože počet Čechů vyslaných do Německa na práci stále rostl, začali být Češi nasazeni i v podnicích na území Protektorátu. Zdejší tovární závody se ovšem rovněž brzo ocitly v nebezpečí před spojeneckým bombardováním.¹⁹⁵ V Úpici se nacházelo mnoho firem, které se mohly stát cílem potencionálního náletu. Pod pohrůzkou peněžitého trestu se přistoupilo k povinnému zatemňování oken ve večerních hodinách. Ve městě byly rozšířeny vyhlášky se směrnicemi, jak se zachovat v případě náletu, aby se minimalizovaly škody.¹⁹⁶ První velký letecký poplach zalarmoval občany Úpice v brzkých ranních hodinách dne 14. 5. 1943. K bombardování byly určeny objekty Plzeňské škodovky, takže Úpice tímto náletem nebyla postihnuta.¹⁹⁷ Aby bylo město lépe připraveno na případný letecký útok, konalo se 4. 7. v Úpici na náměstí obrovské cvičení členů protiletecké ochrany z Úpice, Hradce Králové a Náchoda. Námětem cvičení byla simulace leteckého náletu na město, o kterou se postarala tři letadla německého Fliegerkorpsu z Hradce Králové. Tomuto cvičení, zakončeného přehlídkou, přihlíželo několik stovek lidí.¹⁹⁸

Obyvatelstvo Úpice se v polovině roku 1943 začalo potýkat s naprostým nedostatkem téměř naprosto všeho. Tento nedostatek se týkal pohonných a topných paliv. Z pohonných paliv se jednalo konkrétně o benzín, naftu a motorové oleje, jež byly přidělovány pouze pro zvláštní účely, a to v minimálním množství.¹⁹⁹ Některá vozidla se těmito podmínkám přizpůsobila a byla předělána pro pohon na dřevoplyn. Jedno

¹⁹³ Jan Gebhart – Jan Kukulík: *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 254.

¹⁹⁴ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 258-260.

¹⁹⁶ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, inv. č. 2005, kart. 180.

¹⁹⁷ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 264.

¹⁹⁸ Náchodské listy, 9. 7. 1943, s. 5.

¹⁹⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Zásobování obyvatelstva (příděly, kontingenty, kontroly, personál)*, inv. č. 1962, kart. 178.

z takovýchto vozidel využívala i červenokostelecká záchranná stanice, která se starala i o lidi z Úpicka.²⁰⁰ U topných paliv to byl zejména nedostatek uhlí, jehož malé množství se v případě nutnosti vydávalo na kmenový list.²⁰¹ Lidé situaci s nedostatkem topných paliv řešili tím, že jim byl ve všední dny od 6 do 18 hodin povolen sběr klestu a drobného dříví v lese.²⁰²

Úpičtí rolníci, kterých nebylo mnoho, se museli podřídit nuceným dodávkám sklizně a povinnému obdělávání půdy. Od července 1943 musela hodnota nucené dodávky dosáhnout určité stanovené výše. Neplněním stanovené kvóty se zemědělec vystavoval finančnímu postihu.²⁰³ Někteří rolníci se rozhodli vypěstované obilí protektorátním úřadům zatajit. Tím se vystavovali velkému riziku, kdy jim mohl být i vyvlastněn veškerý nemovitý majetek.²⁰⁴

Převážné dělnické obyvatelstvo Úpice se začalo potýkat s akutním nedostatkem potravin na jejíž dovoz bylo odkázáno. Častým úkazem objevujícím se na denním pořádku bylo, že se lidé z města vydávali na jízdních kolech do okolních měst jako byla Česká Skalice nebo Jaroměř, odkud si v balících odváželi velké množství potravin. Zpráva v poválečné kronice četnické stanice v Úpici hovoří, že: „*Jediná silnice v tento směr k Havlovicům je téměř denně plná kolařů s balíky na zádech a kolách, takže četníci při obchůzkách raději volí cestu mimo silnici, aby tak obyvatelstvo nepřivádělo do rozpaků a toto mohlo nerušeně svoje potraviny dovážet.*“ Z těchto zápisů jasně vyplývá, že četníci z Úpice přehlíželi a nikterak nezasahovali do pašování potravin obstaraných na černém trhu. Příslušníci stanice německým správním a hospodářským úřadům rovněž tajili i porážky hospodářských zvířat. Tímto konáním se členové četnické stanice vystavovali vysokému riziku zatčení a perzekuce.²⁰⁵ Stejnému nebezpečí čelili i prodejci a nakupující na černém trhu. Několik z nich bylo z tohoto obchodu potrestáno okresním úřadem v Náchodě. Trest se skládal většinou z třech měsíců ve vězení a pokutou 10 000 K.²⁰⁶

V prosinci 1943 začalo mnoha lidem docházet, že Německo válku prohrává. Této skutečnosti si byl vědom i Československý exilový prezident Edvard Beneš, který

²⁰⁰ Náchodské listy, 29. 12. 1944, s. 4.

²⁰¹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Zásobování obyvatelstva (příděly, kontingenty, kontroly, personál*, inv. č.1962, kart. 178.

²⁰² SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Prodej a příděly dřeva*, kart. 178, inv. č.1962.

²⁰³ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019 s. 508-509.

²⁰⁴ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Zabrání nemovitostí (zatajení obilních zásob)*, kart. 188, inv. č.2227.

²⁰⁵ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, staniční služební kniha, nezinventarizováno.

²⁰⁶ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, kart. 180. inv. č. 2005.

20. 12. 1943 uzavřel se Sovětským svazem smlouvu o přátelství. Aby se České obyvatelstvo ve velkém neodvracelo k Sovětskému svazu a ke komunismu, zřídily Německé úřady propagandistickou organizaci s názvem Liga proti bolševismu. Činnost Ligy proti bolševismu spočívala především v pořádání propagandistických přednášek, které se snažily pošpinit Sovětský svaz. Přednášky byly ovšem českým obyvatelstvem veřejně bojkotovány a málo navštěvovány.²⁰⁷ I v Úpici se konala akce této organizace. Komunistický funkcionář Jaroslav Metelka v poválečné kronice hodnotí tuto akci jako neúspěšnou. „*Fašismus měl kdysi v Úpici značné kořeny, ale několik let okupace stačilo, aby nastal od pravcových stran radikální odklon.*“²⁰⁸ Dnes lze velice těžko ověřit, do jaké míry je toto tvrzení pravdivé, faktem však zůstává, že přednášku vyslechlo zhruba 700 posluchačů z řad dělnictva.²⁰⁹

Situace ve městě se na začátku roku 1944 příliš zásadně nelišila od roku předcházejícího, avšak Protektorát již nesplňoval svůj původně vymezený záměr, kterým byla ochrana před válkou. Nad územím Protektorátu se čím dál častěji začaly objevovat spojenecké bombardéry provádějící nálety na průmyslové cíle v Čechách a na Moravě.²¹⁰ Častější letecké poplachy byly přítomny také v Úpici, pro nedostatečnou kapacitu protileteckých krytů se dělníci uchýlovali do přilehlých lesů a strání. Podkrkonoší a Úpice byly však prakticky do konce války od tohoto bombardování uchráněny.²¹¹

V létě 1944 se spojeneckým vojskům úspěšně podařil zrealizovat pokus na otevření druhé fronty. Důsledkem vojensko-politických neúspěchů nacistického Německa vstoupil okupační režim v Protektorátu do období ustavičné krize. Hlavními rysy této krize bylo zvýšení odbojových nálad mezi českým obyvatelstvem a defetismus šířící se mezi německým národem.²¹² Poválečná kronika četnické stanice v Úpici tuto situaci komentuje takto: *Zdejší Němci jsou skleslí a vidí válku jako prohranou, a proto Gestapo také již do Úpice následkem toho málo jezdí.*²¹³

²⁰⁷ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 466-470.

²⁰⁸ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 27.

²⁰⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, kart. 180. inv. č. 2005.

²¹⁰ Stanislav Kokoška: *Nacistická okupační politika v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015, s. 80.

²¹¹ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 281.

²¹² Stanislav Kokoška: *Nacistická okupační politika v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015, s. 74.

²¹³ SOKA Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

Na nepříznivé události na frontě musela Německá správa reagovat. V srpnu 1944 došlo k totální válečné mobilizaci pracovních sil. Byl vytvořen velký komplex omezujících opatření zasahující téměř všechny oblasti života. Dělníkům v továrnách byl prodloužen pracovní týden až na 60 hodin týdně.²¹⁴

Podniky, které se dosud nepřizpůsobily válečnému hospodářství, se v tomto období na něj přeorientovaly. Na zbrojní průmysl se měla například transformovat textilní firma F.M. Oberländer. V prostorách továrny se měly od října 1944 vyrábět letecké motory pro firmu Českomoravská strojírna, a. s. Libeň. Z původního úmyslu nakonec sešlo, ale i tak byl textilní závod zbrojně využit a ve vyklizených prostorech továrny se začaly opravovat válkou poškozená auta.²¹⁵ V původně zamýšlené továrně na letecké motory mělo pracovat několik set lidí. Část dělníků měla být přesunuta do firmy Oberländer přímo z Českomoravské strojírny, a. s. Libeň. Pro tyto dělníky měl být zřízen barákový tábor v nedalekých Havlovicích.²¹⁶

Ve městě se průmysl nezastavil, pracovníci průmyslových závodů pracovali od úsvitu do západu. Místem, kde si pracující mohli alespoň částečně ulevit, se staly závodní jídelny, ve kterých se ve velkém podávaly polévky. Ty se ovšem musely platit přidělovými lístky. Systém závodního stravování byl plošně velmi hojně navštěvován, protože se zde podávaly suroviny, jež byly jinak těžko dostupné.²¹⁷ Pět takových závodních kuchyní bylo zřízeno i pro dělníky největších úpických firem.²¹⁸ I přes tyto vyživovací akce nedokázal okupační režim dělníky dostatečně nasytit, proto se v úpických textilních továrnách konaly v prvních letech protektorátu občasně stávký. Dalším způsobem, jak bojkotovat práci, byla nápadně vysoká nemocnost, jejíž výskyt se s postupem času zvyšoval.²¹⁹

Totální nasazení si taktéž žádalo zařadit do pracovního procesu i dosud nevyužité pracovní síly. To se týkalo i vyučujících z místních škol. Pedagogičtí pracovníci byli ze svých funkcí odvoláni a nasazení na práci v některém strategicky důležitém průmyslovém

²¹⁴ Jan Gebhart: *Dopady totálního válečného nasazení na život protektorátního obyvatelstva ve druhé polovině roku 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015, s. 83-96.

²¹⁵ Soukromí archiv Josefa Cabadaje: nepublikovaný referát na téma Úpice a židé.

²¹⁶ Tábor měl být určen pro 2500 dělníků firmy z Českomoravské strojírny, a. s. Libeň. Dělníci měli bydlet ve dvaceti pěti barácích o rozměrech 42 x12 m. S přípravou na stavbu se začalo ihned, některý materiál byl již uskladňován u budovy školy v Havlovicích. SOKA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*, s. 151-152.

²¹⁷ Dušan Janák – Stanislav Kokoška (a kol): *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938-1948*, Praha 2019, s. 176-181.

²¹⁸ Dělníci si stravu mohli dopřávat v závodních kuchyních u těchto firem: Úpický Inářský a jutařský průmysl, Ferdinand Mroženský, Ph. Morawetz a syn, Bratří Buxbaumové, F.M. Oberländer. Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, *Sbirka zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

²¹⁹ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974.

podniku. Učitelky se staly dělnicemi v sychrovských textilních továrnách, učitelé pracovali ve svatoňovických dolech nebo byli odvezeni na stavební vojenské práce. Výuka se pro nedostatek učitelů musela na podzim 1944 značně omezit.²²⁰ Další příčinou omezení bylo obsazení budovy chlapecké školy na Blahovce, kde byla ubytována další německá dětská kolonie.²²¹

Zatímco Češi pracovali Německé obyvatelstvo muselo ve velkém rukovat do armády.²²² Povolávací rozkaz přišel 1. srpna 1944 i říšskému komisaři Hansu Richterovi.²²³ Dozor nad městem připadl několikačlenné správní komisi v čele s předsedou Wilhelmem Nisserem a jeho zástupcem Curtem Wittjem.²²⁴ Hans Richter se různými způsoby vyhýbal vstupu do armády. Strach před tím, že bude poslán na frontu, zaháněl častým pitím alkoholu.²²⁵

5.1. Kulturní a společenský život v pozdních letech Protektorátu

Marasmus v české kultuře a společenském životě se projevil na konci srpna 1944. S totálním válečným nasazením se zakázalo vydávání knih beletristického a zábavního rázu. Ochromen byl také divadelní život. Až do odvolání se uzavřela všechna divadla. Denní vzhledem k šetření papíru byl redukován pouze na čtyři strany. Ve sportu se mělo pořádání sportovních aktivit podřídit výlučně k rozptýlení pracujícího obyvatelstva. Dovolen byl v omezeném rozsahu pouze podnikový sport, spolkový a soukromý.²²⁶

5.1.1. Divadelní činnost

Po nástupu vládního komisaře Hanse Richtera do funkce vládního komisaře se německé hry a koncerty konaly stále častěji.²²⁷ Své hudební pořady zde měli jak němečtí muzikanti, tak i vojenská kapela jednotky SS z Trutnova.²²⁸ Počet divadelních her a koncertů vzrostl začátkem roku 1944. Na program se zařadily hry jak od českých autorů, například Noc na Karlštejně od Jaroslava Vrchlického nebo Broučci od Jana Karafiáta, tak i od německých

²²⁰ Jaroslav Metelka – Vilém Dvořáček: *Od farní školy k jedenáctileté: historie školství v Úpici*, Trutnov 1957.

²²¹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Sbírky zápisů pro kroniku města*, kart. 176, inv. č. 2005.

²²² Jan Gebhart: *Dopady totálního válečného nasazení na život protektorátního obyvatelstva ve druhé polovině roku 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015, s. 83-96.

²²³ SOKA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*, s. 139.

²²⁴ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Kniha protokolů městské rady 1939-1940*, kn. 30

²²⁵ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – *Kronika města Úpice 1938–1945*.

²²⁶ Jan Gebhart: *Dopady totálního válečného nasazení na život protektorátního obyvatelstva ve druhé polovině roku 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015, s. 87-88.

²²⁷ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírky zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

²²⁸ Náchodské listy, 2. 4. 1943, s. 5.

tvůrců jako například Chlapík od Fritze Petera Bucha nebo Markétka proti třem od Fritze Schwieferta. Kulturní činnost ustala v druhé polovině téhož roku z důvodu vzrůstajícího válečného vypětí.²²⁹ S hraním divadelních her se znovu začalo 2. 9. 1945, několik měsíců po skončení druhé světové války.²³⁰

5.1.2. Fotbal

Klub byl aktivní i v roce 1943, kdy přijal novou posilu. V létě 1943 došlo k zřízení školy SS na Lánech.²³¹ Jedním z instruktorů této školy byl důstojník a člen SS Kolhöfer, který před válkou hrál v některém z vídeňských ligových klubů a nyní na sebe převzal roli trenéra místního fotbalového mužstva. Pod jeho vedením fotbalisté hráli důraznou a fyzicky náročnou hru.²³² Tvrdý dril přinesl týmu druhé místo v divizi.²³³ V březnu 1944 při příležitosti oslav 25. výročí trvání sportovního klubu byl uspořádán doprovodný slavnostní program a vojenský koncert vládního vojska z Hradce Králové.²³⁴

Na konci léta 1944 došlo k totálnímu válečnému nasazení. Do práce na území říše nebo v Protektorátu byla povolána většina práceschopného obyvatelstva.²³⁵ Odvod na práci do říše se měl týkat i některých úpických fotbalistů. Díky statečnosti klubového lékaře, doktora Kutíka z Hořiček, byli ušetřeni někteří fotbalisté od této strasti, neboť jim lékař vystavil chorobopis a dal nohu do sádry.²³⁶

V důsledku mimořádných válečných poměrů, které se na začátku roku 1945 začaly stále silněji projevovat, se musela většina hráčů podílet na stavbě protitankového příkopu ve Velkých Svatoňovicích. V únoru 1945 byl klubem pořádán ještě karneval v restauraci „U Mílů“, jenž hráče a návštěvníky morálně povzbudil. Mimo to se od podzimu 1944 do jara 1945 konaly fotbalové zápasy, nyní však stanovené na přátelské bázi s okolními týmy.²³⁷ Poslední zápas za doby nacistické okupace se v Úpici se zřejmě odehrál 1. 5. 1945 mezi Dvorem Králové a Spartou Úpice.²³⁸

²²⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírký zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

²³⁰ Ladislav Tomm – Jan Kábrt, *150 let ochotnického divadla v Úpici*, Úpice 1973, s. 21.

²³¹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *SS – škola v Úpici*, kart. 188, inv. č. 2264.

²³² Milan Ježek: *100 let historie fotbalového klubu SK Sparta Úpice a 110 let od vzniku fotbalu v Úpici, aneb. ..prohrajem-li, vem to d'as a v neděli se hraje zas!*, Úpice 2019, s. 32.

²³³ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

²³⁴ *Tamtéž*.

²³⁵ Jan Gebhart: *Dopady totálního válečného nasazení na život protektorátního obyvatelstva ve druhé polovině roku 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015, s. 83-96

²³⁶ Milan Ježek: *100 let historie fotbalového klubu SK Sparta Úpice a 110 let od vzniku fotbalu v Úpici, aneb. ..prohrajem-li, vem to d'as a v neděli se hraje zas!*, Úpice 2019, s. 41.

²³⁷ *Tamtéž*, s. 44.

²³⁸ *Náchodské listy*, 27. 4. 1945, s. 5.

5.1.3. Sport boxing club Úpice

Činnost boxerského klubu neustala ani v roce 1943, kdy klub pořádal 8 zápasů a 12 se zúčastnil. Klub se účastnil nebo pořádal zápasy v menší míře až do roku 1944. Dne 26. 3. 1944 se konal v hostinci „U Mílů“ zápas mezi A. F. K Respo Kurná Hora proti SBC Úpice. To byl zřejmě poslední zápas tohoto klubu během let okupace, poté činnost klubu ustala až do konce války.²³⁹

6. Odbojová činnost

Československý odboj na území Protektorátu Čechy a Morava začal fungovat de facto od jeho zřízení a stal se tak nejdéle trvajícím odbojem v Evropě. Působení domácích odbojových skupin lze rozčlenit do dvou hlavních fází, a to před a po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Domácí odboj lze rozdělit také do dvou hlavních proudů, na komunistický odboj a na nekomunistické odbojové organizace.²⁴⁰ Domácí odboj ve svém boji proti okupantům využíval všechny metody odporu od sabotáží a stávek k dodávání informací do zahraničí.²⁴¹ Přestože se do odboje zapojil nemalý počet lidí, jejichž hrdinství za žádných předpokladů nelze zpochybnit, faktem zůstává, že český odboj měl jen malý vliv na německé válečné hospodářství a na průběh války.²⁴²

6.1. Sokolský odboj

Za komunistického režimu byla činnost „demokratických odbojových organizací“ do jisté míry opomíjena. V současné době víme, že tyto organizace bojovaly a vedly k aktivnímu odporu stejnou měrou jako odboj komunistický.²⁴³

Tělocvičná jednota sokol byla v Úpici založena v roce 1868 a na začátku 30. let měla 284 členů.²⁴⁴ Činnost sokola byla zrušena výnosem říšského protektora dne 8. 10. 1941. Sokol v Úpici byl rovněž rozpuštěn a majetek ve výši 507 609 K podlehl konfiskaci ve prospěch nacistické sportovní organizace Nationalsozialistische Reichsbund für Leibesübungen.²⁴⁵ Odbojovou činnost začali někteří členové sokolské obce na Úpicku vyvíjet po vpádu německých vojsk do SSSR v červnu 1941. Členové odboje spadali pod 5.

²³⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice 1593-1945, *Sbírka zápisů pro kroniku města*, kart. 180, inv. č. 2005.

²⁴⁰ Jan Boris Uhlíř: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008, s. 308.

²⁴¹ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 117.

²⁴² *Tamtéž*, s. 719.

²⁴³ Jan Boris Uhlíř: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008, s. 351.

²⁴⁴ Vilém Schreiber: *Sborník soudního okresu Úpického*, Úpice 1929 s. 27.

²⁴⁵ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940–1943, s. 120-123.

okresek Obrany národa v severovýchodních Čechách, který zahrnoval tři prapory: hronovský, červenokostelecký a úpicko-svatoňovický. Vedoucími odboje v Úpici se stali členové sokola Jaroslav Kachlík, Rudolf Dítě a Hynek Šulika.²⁴⁶ Poslední dva zmínění členové byli již od začátku války napojeni na odbojovou hronovskou skupinu. Iniciativou Jaroslava Kachlíka došlo v létě 1941 ke spojení nově vznikající úpické a hronovské skupiny. První setkání představitelů odbojových skupin proběhlo v havlovickém lese u lomu Krákorka při příležitosti fotbalového utkání Úpice – Červený Kostelec. Počátečním cílem nově vznikající odbojové organizace na Úpicku bylo nabrat schopné členy, což se úspěšně povedlo. Organizace v Úpici začala v následujícím roce udržovat styky i se sokolskou organizací z Malých Svatoňovic S 21 B, které již velel učitel Josef Schejbal. Kooperace se zakládala na předávání informací o poměrech mezi místními Němci, a především spočívala v převozu zbraní z Hronova do Úpice. Styky s odbojovou organizací S 21 B se náhle přerušily v červnu 1942, kdy tato organizace poskytla útočiště hledanému výsadkáři Jiřímu Potůčkovi z desantu Silver A. Po odhalení skupiny S 21 B se díky statečnosti jejich členů a odvaze Josefa Schejbalu nacisté nedozvěděli o působení sokolské odbojové organizace v Úpici.²⁴⁷

Několik členů sokolského odboje na Úpicku bylo i bývalými členy národní gardy, jejíž jednotky sídlily před okupací i v Úpici. Po obsazení republiky německými vojáky gardisté museli odevzdat veškeré zbraně a munici, protože se písemnou evidencí zbraní podařilo před příchodem Němců zničit. Nebylo tak jisté, jestli došlo k odevzdání všech zbraní, kterých se nakonec odevzdalo 100 ze 150. Zbytek zbraní byl zakonzervován a tajně ukryt na různých místech, aby se daly rychle využít k případnému ozbrojenému povstání.²⁴⁸ Vytipovanými místy se stal hotel Beránek patřící Karlu Hoffmannovi, zámečnický obchod Jaromíra Jara, hotel Victoria Viléma Nyklíčka a ve větším množství byly zbraně a granáty kumulovány na půdě divadla v Úpici.²⁴⁹

V červenci 1943 došlo k rozsáhlému zatýkání skupiny, které bylo pravděpodobně zapříčiněno neopatrností jednoho z členů odboje dělníka Josefa Hetfleše, který navázal úzké styky s komunistou Miroslavem Hruškou z Červeného Kostelce. Na jaře 1943 došlo k zatýkání komunistů na Červenokostelecku. Mezi zadrženými byl i Miroslav Hruška, který ve své výpovědi uvedl jméno Josefa Hetfleše. Proviněním se ihned začalo zabývat Gestapo

²⁴⁶ Josef Brandejs: *Nekomunistický odboj na Úpicku*, Rodným Krajem 1995, č. 11, s. 7.

²⁴⁷ Helena Rezková – Pavlína Špatenková: *Nebylo jim souzeno žít*, Vlkov 2018, s. 243-244.

²⁴⁸ *Tamtéž*, s. 253.

²⁴⁹ *Tamtéž*, s. 250-253.

v Hradci Králové, které zatklo Josefa Hetfleše a postupně rozkrylo celou skupinu.²⁵⁰ Na rozkaz vyšetřovatelů Gestapa, jimž velel zkušený kriminalista sudetský Němec Franz Liebl, který od 21. 7. do 31. 7. nechal zadržet a odvézt na úřadovnu Gestapa do Hradce Králové 15 osob z Úpice.²⁵¹ Z Hradce Králové byly na svobodu propuštěny dvě osoby, zbylých 13 obviněných osob putovalo do vazby na Pankrácké věznicí a později do věznice v Ambegu. Dne 23. 11. 1943 stanulo 13 obžalovaných před nacistickým lidovým soudem v Noriberku. Soud odsoudil k trestu smrti 11 osob, Josefu Bártovi byl udělen trest ve výši 12 let vězení a Karlu Šmídovi trest v délce 8 let.²⁵² Tímto zásahem byl úpický sokolský odboj zcela rozdrčen a obnovit se ho již nepodařilo. Josef Bárta a Karel Šmid válku přežili a do osvobozené Úpice se vrátili v květnu 1945.²⁵³

6.2. Komunistický odboj

Komunisté měli v převážně dělnickém městě, jako byla Úpice již před válkou, četné zastoupení mezi svými stoupenci.²⁵⁴ Po zřízení Protektorátu byla zrušena Strana práce, ve které se soustředili i Úpičtí komunisté, kteří po rozpuštění založili ilegální organizaci KSČ. Někteří členové téměř okamžitě přešli do odboje a jiní byli téměř ihned zatčeni gestapem. Již 16. 3. 1939 došlo k zajištění pěti předních komunistických funkcionářů. Dalších deset komunistů zatkli nacisté o týden později. Po tvrdých výsleších a po podepsání slibu, že se nezúčastní žádné nepřátelské činnosti proti německé říši, byli tito komunisté propuštěni na svobodu.²⁵⁵ Za počáteční způsob boje si komunisté vybrali šíření a vydávání vlastních tiskovin, vydávány byly časopisy a letáky s názvem Cíl, Jiskra a Textilák určené pro pracovníky textilních a důlních závodů.²⁵⁶ Nezůstalo pouze u šíření letáku, na svátek vzniku samostatného Československého státu dne 28. října 1939 byly plánovány velké demonstrace proti okupačnímu režimu.²⁵⁷ Odpor vůči okupační moci se projevil i v Úpici, kde se 25. října objevily na několika zdech místních továren neznámým pachatelem napsaná

²⁵⁰ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 231.

²⁵¹ Státní okresní archiv Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

²⁵² Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Poválečná fotografie plakátů se 13 odsouzenými doplněna rozsudky*, nezinventarizováno.

²⁵³ Soukromí archiv Jiřího Středy: Vyprávění Karla Šmída z roku 2000.

²⁵⁴ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1931–1936, s. 467.

²⁵⁵ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 46.

²⁵⁶ Prokop Tomek: *Příslušník StB Miroslav Pich-Tůma: příběh opravdového komunisty*, Cheb 2022, s. 15.

²⁵⁷ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 134.

hesla jako „Pryč s okupačníky“ nebo „28. říjen oslavíme“.²⁵⁸ Ve výroční den 28. října byl mladým komunistou Miroslavem Pichem podniknut sabotážní útok na vedení vysokého napětí. Pokus se zcela nezdařil, ale jistý zvukový a světelný efekt tato akce měla.²⁵⁹ Přibližně ve stejnou dobu se ze straně na Dlouhých Záhonech začala ozývat melodie státní hymny, kterou hrál na křídlovku komunistů Jaroslav Kuba. Několik desítek lidí se sešlo na Úpickém náměstí, aby si část této písně tiše zanotovalo. Po této krátké akci se všichni pokojně rozešli bez jakéhokoliv zásahu represivních složek.²⁶⁰ Dalším velký protest vzešel již 23. listopadu 1939, kdy se na několika místech opět vyskytla barvou napsaná různá hesla jako: „Pryč s hakenkreuzerskými vrahy“ nebo „Svobodu studentům“. Nesouhlas s okupační správou projevil úpičtí občané reprezentovaní především mladými komunisty v následující manifestační akci, která se konala za účelem zvýšení mezd dělníku při příležitosti svátku práce 1. května 1940. Při této příležitosti se distribuovaly ve velkém ilegální letáky, které vybízely dělníky k tiché manifestaci.²⁶¹ Několik desítek lidí uposlechl výzvy a vyšlo v tento den do ulice Pod městem, aby svým průchodem tiše demonstrovali svůj požadavek na zvýšení mzdy.²⁶²

Již brzy zasáhl Úpické komunisty tvrdý uder gestapa. V březnu 1940 se podařilo brněnské úřadovně gestapa zadržet královehradeckého krajského sekretáře KSČ Rudolfa Therera, který po dvouměsíčním tvrdém nátlaku prozradil totožnost členů předního krajského vedení pracovníků KSČ, mezi kterými se vyskytoval i okresní vedoucí KSČ Jaroslav Kejzlar. Zadržení měli být i další čelní představitelé KSČ včetně Jaroslava Metelky, Karla Krále a Miroslava Picha. Těm se podařilo před zatčením včas utéct a zcela jistě se tak vyhnout rozsudku smrti.²⁶³ Utéct se však nepodařilo dalším 15 komunistům z Úpicka, které

²⁵⁸ Státní okresní archiv Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

²⁵⁹ Jedním z Úpických komunistických odbojářů byl mladý člen KSČ Miroslav Pich z Havlovic. Ten v důsledku zatýkání komunistických představitelů se rozhodl v roce 1940 emigrovat do SSSR, což se mu povedlo až po náročné anabázi a krátkém věznění v SSSR, z kterého byl v létě 1941 propuštěn. V SSSR absolvoval stranickou školu a stal se příslušníkem sovětské rozvědky NKVD. Do vlasti se vrátil až v říjnu 1944 jako velitel výsadku skupiny Mistr Jan Hus, která operovala v týlu nepřítele na území Čáslavska. Přestože mnoho členů výsadku skupiny Jana Husa zahynulo, podařilo se Miroslavu Pichovi přežít. Po válce se Pich stal aktivním členem KSČ a pracoval i jako vysoko pověřený pracovník StB pod krycím jménem Tůma. V 50. a 60. letech byl několikrát souzen z protistátní činnosti a z několika vražd, kterých se dopustil jako agent StB na vězněných osobách. Prokop Tomek: *Příslušník StB Miroslav Pich-Tůma: příběh opravdového komunisty*, Cheb 2022, s. 15

²⁶⁰ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 84.

²⁶¹ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Jiskra: závodní časopis horníku svatoňovické báňské společnosti*, nezinventarizováno.

²⁶² Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 103-104.

²⁶³ *Tamtéž.* 114-117.

zatklo gestapo dne 17. 7. 1940. Ilegální komunistická síť na Úpicku se tak částečně rozpadla.²⁶⁴ Jaroslav Kejzar byl 10. 6. 1942 německým soudem v Mnichově odsouzen za vlastizradu k trestu smrti. Spolu s ním byli odsouzeni k nejvyššímu trestu komunisti Miroslav Pulkrábek z nedaleké osady Zálesí, který se podílel na tisku ilegálních letáků a komunistka Vlasta Kultová z Batňovic.²⁶⁵

Odboj se z defetismu znovu probral v létě 1941. Členové odboje, povzbuzeni optimismem, že nedávné napadení Sovětského svazu dne 22. 6. 1941 přinese brzký konec války, začali opět projevovat vzdor vůči okupační moci. V noci z 15. na 16. 8. 1941 byla na hlavní ulici města rozbita kusem cihly propagační skříňka místního oddílu mládežnické organizace Hitlerjugend a v ní poškozen obraz Adolfa Hitlera. Věc byla ovšem městským strážníkem dána do pořádku, takže incident zůstal utajen před veřejností.²⁶⁶ Skříňka byla znovu vysklena neznámým pachatelem v noci na 31. 8. 1941.²⁶⁷ Mnohem více dotčeným cílem sabotáže se stal objekt skladiště pohonných hmot firmy Wenzel v Náchodě, který se ve stejnou dobu, kdy byla rozbita vývěsní skříňka v Úpici, vzňal i se 100 000 litry benzínu. Ze založení požáru byl obviněn student Jindřich Puš. Další viníci ovšem nebyli dopadeni, nespokojený šéf úřadovny Gestapa v Hradci Králové nechal za tuto sabotáž zatknout 70 osob z Náchoda, 30 z Úpice. Do vazby a pak do koncentračních táborů byli vzati příslušníci inteligence, komunisté, legionáři a osoby židovského původu.²⁶⁸ Do Terezína nacisté odvezli z Úpice 17 dělníků, 8 občanů židovského původu a 5 lidí z řad inteligence. Z těchto 30 zatčených se po dvouměsíční internaci v Terezíně do Úpice již nevrátil obchodník Julius Neumann a krátce po návratu zemřel i dělník František Pázler.²⁶⁹

Vlna zatýkaní na Úpicku a Náchodsku neodradila několik desítek dělníků od stávkový z nížení pracovní doby a zvýšení přídělu potravin. Od 1. 9. byla v těchto podnikcích prodloužena týdenní pracovní doba z 45 hodin na 48 hodin za týden a zásobování se potýkalo se značnými výpadky. Stávkové demonstrace se odehrály v tkalcovně Oberländer a v závodě Úpický Inářský a jutařský průmysl. Po této protestní demonstraci bylo do města znovu povoláno Gestapo z Hradce Králové, aby zatklo původce nepokojů. Z obou textilních závodů bylo na pokyn Gestapa zatčeno 10 osob a převezeno do budovy věznice v České

²⁶⁴ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 22.

²⁶⁵ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Kopie rozsudků z roku 1942 podle kterého byli všichni jmenovaní odsouzeni k smrti*, nezinventarizováno.

²⁶⁶ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Zpráva četnické stanice v Úpici o rozbité skříňce určena vládnímu policejnímu úřadu v Náchodě*, nezinventarizováno.

²⁶⁷ Jitka Gruntová – František Vašek: *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*, Praha 2008, s. 124.

²⁶⁸ *Tamtéž*, s. 121-122

²⁶⁹ SOKA Trutnov, fond AM Úpice, *Sbírky zápisů pro kroniku města*, kart 176, inv. 2005.

Skalici z důvodu, že Úpická věznice v budově okresního soudu byla přeplněná po předchozím zatýkání.²⁷⁰

Dne 27. 9. 1941 přijel do Prahy šéf hlavního úřadu říšské bezpečnosti Reinhard Heydrich, který zde o den později převzal funkci zastupujícího říšského protektora za údajně nemocného protektora Konstantina von Neuratha. Uznávaný historik Detlef Brandes se domnívá, že jedním z hlavních důvodů, které vedly k jmenování Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora, byl stále se zvětšující rozsah odbojové aktivity. V září 1941 bylo protektorem v měsíční zprávě zaznamenáno na území Protektorátu 10 stávek a 25 případů závažné sabotáže, mezi těmito sabotážemi zaujímal zvláštní místo již zmíněný požár skladu firmy Wenzel v Náchodě.²⁷¹ Po vyhlášení stanného práva 28. září 1941 následovala další vlna razíí, která měla zničit úpické ilegální komunistické hnutí, což se i povedlo. Z textilních závodů a svatoňovických dolů bylo zatčeno 23 komunistů a převezeno do koncentračního tábora Mauthausen, kde většina z nich během roku zahynula, konce války se dožili pouze 4 osoby.²⁷²

Komunistický odboj na Úpicku byl po těchto tvrdých zásazích zcela rozdrčen. Několik členů vyčkávalo v latentním stádiu na konec války, kdy se odboj znovu zcela zformuloval. Koncem dubna 1945 se do Úpice vrátil i komunistický funkcionář Jaroslav Metelka, který musel po vlně zatýkání v létě 1940 Úpici opustit. V prvních květnových dnech začal Metelka znovu vydávat ilegální časopisy, v kterém byly obsaženy řádky s výzvou k povstání a nástupu k boji.²⁷³ Jistou míru sebedůvěry dodali místním odbojářům sovětsí zajatci, kteří utekli z nedalekého tábora v Radvanicích nebo z koncentračního tábora Gross-Rosen v Dolním Slezsku. Tito zajatci přechovávali stateční obyvatelé na svých chalupách nacházejících se na české straně pod úpatími Jestřebích hor. První bojová akce sovětských vojáků a českých partyzánů se odehrála 2. 5. 1945. Cílem se stal zajatecký tábor v Radvanicích a vysvobození dalších zajatců. Osvobození tábora proběhlo bez boje, neboť stráž před útokem sovětských vojsk utekly.²⁷⁴ V krátkém sledu následujících dní se bývalí sovětsí zajatci zúčastnili dne 5. 5. 1945 ozbrojeného přepadení vojenského německého lazaretního vlaku, který strážil ozbrojený estonský oddíl na nádraží ve Lhotě v Červeném

²⁷⁰ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Zpráva četnické stanice v Úpici o zastavení práce dělnictvem v továrnách v Úpici, nezinventarizováno.*

²⁷¹ Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019, s. 321-322.

²⁷² Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 179-182.

²⁷³ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 284-286.

²⁷⁴ *Tamtéž*, s. 289.

Kostelci. Oddíl byl odzbrojen a partyzáni se tak zmocnili několika zbraní a granátů. Místní občané po dohodě s partyzány zbraně a munici uzavřeli v budově radnice v Červeném Kostelci. O tomto přepadení a kumulování zbraní se ovšem dozvěděla úpická posádka SS, jenž se zbraní zmocnila a odvedla s sebou do Úpické věznice několik rukojmí. Následujícího dne byl při trestních výpravách pořádanými hlídkami SS z Úpice zabit sovětský partyzán Dimitri Konstantinovič Ťurin a zraněn Vasil Ivan Satko.²⁷⁵

Civilní obyvatelstvo svůj boj v květnových revolučních dnech vyjádřilo svou pracovní neschopností a vyvolanými stávkami. S krátkicí se existencí nacistického režimu se houfně začali do bojových družin přidávat i obyčejní lidé, kteří sehráli důležitou úlohu při odzbrojování německého vojska při průchodu sovětské armády dne 9. 5. 1945.²⁷⁶

7. Závěrečný epilog nacistické okupace

Život ve městě byl od podzimu 1944 do určité míry zcela paralyzován. Od ledna 1945 se ve městě daly zaslechnout zvuky války a doléhající střelby šířící se směrem od Náchoda. Z území Velkoněmecké říše se postupně stávala „spálená země“. Před postupující Rudou armádou prchalo tisíce německých uprchlíků, čeští obyvatelé tyto uprchlíky posměšně nazývalo „národními hosty“. Část uprchlíků prchající především z oblasti Slezska projížděla i Úpicí a někteří zde i zůstali.²⁷⁷

Sovětská vojska se v únoru 1945 dostala k nedaleké slezské Vratislavi. Na zadržení Rudé armády se museli pod nátlakem připravovat i občané na Úpicku. Od února byli posíláni dělníci z Úpice a okolí na stavbu mohutného protitankového příkopu ve Velkých Svatoňovicích. Začalo se také se stavěním silničních zátaras, aby došlo k zpomalení případného sovětského postupu.²⁷⁸ Na střet s Rudou armádou se připravovalo i 120 členů nově vytvořené domobrany Volkssturm pod vedením Battalionsführera Curta Wittjeho²⁷⁹ a 360 mladých příslušníků Waffen SS z přípravného tábora na Lánské škole.²⁸⁰

První Sověští vojáci se na Úpicku objevili na začátku dubna. Jednalo se však pouze o osmičlenný pararaj složený z členů sovětské rozvědky, jejíž úkolem bylo sledovat činnost

²⁷⁵ Jaroslav Metelka: *Květnové povstání na Úpicku*, Trutnov 1965, s. 22-23.

²⁷⁶ *Tamtéž.* s. 27-28.

²⁷⁷ SOkA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*, s. 152.

²⁷⁸ Protitankový příkop byl budován od 13.2.1945. Na stavbě dlouhé 100m, široké 5m a hluboké 4,5m se podílelo denně zhruba 100 mužů z Úpického okresu. Pro pomalý pracovní postup se příkop podařilo dokončit až koncem dubna. Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 280-285.

²⁷⁹ SOkA Trutnov, fond Volkssturm Úpice, nezinventarizováno.

²⁸⁰ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Situační průběh událostí v převratových dnech*, nezinventarizováno.

části štábu skupiny armád Střed, sídlící na blízkém zámku v Ratibořicích. Získané informace se vysílaly ze stavení pana Řezníčka na Podhradí v sousedních Havlovicích. Do ozbrojených akcí se ovšem příslušníci rozvědky vůbec nezapojovali a o jejich působení vědělo pouze pár zainteresovaných lidí.²⁸¹

Začátkem května se již postupující Rudá armáda nezadržitelně blížila. Sovětské bombardéry shazovaly po okolí letáky s výzvami pro německé vojáky, aby se vzdali, neboť se válka se chýlila ke svému konci. Rozšířeny byly také povzbuzujícími letáky určené českému obyvatelstvu.²⁸²

Květnová revoluce probíhala ve městě již od začátku května. Vše začalo tím, že dělníci Úpických továren odmítli od 1. 5. nastoupit do práce. Aby Němci zabránili případnému vytvoření hnutí odporu složeného především z řad dělníků, vyhlásil velitel posádky SS Fritz Härtewig výjimečný stav nad městem a okolím. Pod trestem zastřelení bylo zakázáno od 22. hodiny do 5. hodiny ranní vycházet z domovů.²⁸³ Z města začali postupně utíkat přední stoupenci nacistického režimu. Z Úpice do míst svého rodiště v Horním Jindřichově uprchl například bývalý komisař Hans Richter, který se zde dne 13. 5. zastřelil.²⁸⁴

Cílem odbojového hnutí na Úpicku se stalo zajištění pohlavářů nacistického režimu a odzbrojení místní posádky SS. Nic z toho se ovšem realizovat nepodařilo a učiněné snažení bylo velmi tvrdě potlačeno. Menší pokusy odporu ze stran obyvatel města se vyskytovaly od 4. 5. a pokračovaly i následující den, kdy na procházející hlídku SS bylo vystřeleno ze vzduchovky. Tento incident posloužil Härtewigovi jako záminka k vyhlášení stanného práva, zákaz vycházení z domu byl rozšířen na celý den. Aby vojáci SS dali najevo, že to myslí vážně, zastřelili ve čtvrti na Závodi Karla Běhounka, který stál před svým domem a Marii Pichovou, která se dívala z okna. Do jednoho z domů vystřelili vojáci Panzerfaustem, avšak nikdo nebyl zraněn.²⁸⁵ Den 6. 5. se stal ovšem nejkrvavějším dnem květnových revolučních dnů. Příslušníci Waffen SS a ruské osvobozené armády začali potlačovat šířící se odpor i v okolních sousedních obcích, především ve Rtyni a Havlovicích.²⁸⁶ Vojáci ROA se do Úpice zřejmě stáhli z prostoru Černé Hory, kde na přelomu roku 1944 a 1945

²⁸¹ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 283.

²⁸² Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, *Spojenecké letáky pro německé vojáky shozeny v předjaří 1945*, nezinventarizováno.

²⁸³ Jaroslav Metelka: *Květnové povstání na Úpicku*, Trutnov 1965.

²⁸⁴ Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 288.

²⁸⁵ Jaroslav Metelka: *Květnové povstání na Úpicku*, Trutnov 1965.

²⁸⁶ Josef Cabadaj: *Konec II. světové války v Úpici*, Úpické noviny 50, 2015, s. 4-7.

prodělávali speciální záškodnický výcvik.²⁸⁷ Při trestních výpravách pořádanými vojáky SS a ROA bylo zastřeleno několik lidí včetně bývalých sovětských zajatců, kteří již v dubnu utekli z nedalekého zajateckého tábora v Radvanicích a nyní se zapojili do ozbrojeného povstání. Do povstání se zapojili rovněž dva studenti ze Rтынě v Podkrkonoší Ljuba Turek a Vladimír Kulda, které na cestě ve Rтынi spatřila posádka SS se zbraní v ruce. Odzbrojení mladíci byli zadrženi a odvezeni do kasáren SS na Lánech. Zde se mladíci pokusili o útěk, který skončil neúspěchem. Po nezdařeném útěku mladí frekventanti Waffen SS mladíky brutálně mučili a zastřelili je na střelnici na Dlouhých Záhonech.²⁸⁸

Dne 8. 5. začali vojáci SS ve spěchu opouštět město a směřovat ke Dvoru Králové, na radnici ovšem stihli zanechat tento vzkaz „*Bolševikům a banditům! Teď bohužel musíme Eipel opustit, ale rádi bychom se s vámi ještě potkali. Se smutným srdcem zanecháváme toto území. Snad Vás banditi později navštívíme a vyřídíme si s vámi účty. Se srdečnými pozdravy a Heil Hitler! Přátelé z SS.*“²⁸⁹ Před svým odchodem stačili vojáci z řad SS zničit telefonní ústřednu, rozhlasový přístroj a zdemolovat školní budovu na Lánech.²⁹⁰ Po odchodu vojáků SS z města lidé začali slavit a vyvěšovat Československé vlajky. Dne 9. 5. dorazili do města první vojáci Rudé armády pod vedením generálmajora Trubačova, jehož střelecký sbor postupoval ze směru od Meziměstí.²⁹¹ Úpici rovněž procházely již odzbrojené jednotky Wehrmachtu, které směřovaly do zajetí. V dopoledních hodinách došlo ke zvolení několikačlenného revolučního národního výboru, který měl převzít kontrolu nad městem. Předsedou revolučního národního výboru se stal komunistický funkcionář Jaroslav Metelka.²⁹²

Po osvobození došlo i na některé příslušníky úpické posádky SS, kteří nestačili včas uniknout. Tito nacisté z řad SS byli stanným soudem odsouzeni k trestu smrti za vraždy, kterých se dopustili v květnových revolučních dnech. Poprava a pohřbení se konalo v prostorách protitankového příkopu ve Velkých Svatoňovicích, který byl paradoxně budován pro to, aby je ochránil.²⁹³ V období nacistické okupace zahynulo 65 obyvatel Úpice, jež byli zastřeleni nebo zahynuli v koncentračních táborech.²⁹⁴

²⁸⁷ Jaroslav Metelka: *Svoboda přišla od východu: osvobození Trutnova 1945*, Trutnov 1965, s. 4.

²⁸⁸ Josef Cabadaj: *Konec II. světové války v Úpici*, Úpické noviny 50, 2015, s. 4-7.

²⁸⁹ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 37.

²⁹⁰ Lada Slezáková – Ondřej Král: *Časový sled událostí v květnu 1945 v Úpici*, Úpické noviny 5, 2005, s. 6.

²⁹¹ Josef Cabadaj: *Konec II. světové války v Úpici*, Úpické noviny 50, 2015, s. 7.

²⁹² Jaroslav Metelka: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974, s. 300.

²⁹³ SOkA Trutnov, fond AO Havlovice, *Kronika obce Havlovice 1902-1945*.

²⁹⁴ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 47.

ZÁVĚR

Strach z násilné anexe německými vojkami v obyvatelích Úpice rezonoval již od roku 1938 a naplněn byl dne 15. března 1939. Toho dne vpochodovala německá vojska do města a rovněž do celé země. Obsazené území dostalo název Protektorát Čechy a Morava. Tento státní útvar stanovil některé zásady jeho správy, udržel si však určitou autonomii. Jistou míru samostatnosti si ponechalo také vedení města. To se změnilo o rok později v lednu 1940, kdy do rady a zastupitelstva města byli delegováni dva místní Němci. Tímto pověřením se začaly více prosazovat německé zájmy ve městě, mezi kterými byla stavba dvojdomků pro německé obyvatele. V listopadu 1942 přišlo zastupitelstvo města zcela o svou suverenitu a řízením správy nad městem byl pověřen sudetský Němec vládní komisař Hans Richter, který se svým vlivem snažil stále více germanizovat zdejší obyvatelstvo.

Na začátku okupace se snažilo zastupitelstvo města využít počáteční léta válečné konjunktury a provádělo rozsáhlou stavební činnost. Nově zavedená direktivně řízená ekonomika však v některých ohledech zaostávala za tou předválečnou. Komplikace se týkaly například distribuce životně důležitých potřeb. Tento problém zesiloval s roky trvání Protektorátu. Obyvatelé Úpice se snažili tuto těžkost překonat nejrůznějšími opatřeními včetně obchodování na černém trhu.

Nacistická hrůzovláda dostala prostor se plně projevit po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora. V období Heydrichova panování bylo postupně likvidováno židovské etnikum, jakožto odvěký nepřítel nacistického světového názoru. Zdejší židovské elity vlastnily většinu průmyslových podniků v Úpici, k jejich štěstí však stihli jejich majitelé před okupací včas uniknout do zahraničí a zcela jistě se tak vyhnuli jisté smrti. Takové štěstí ovšem nemělo zhruba 30 úpických židů, kteří byli posláni v prosinci 1942 do koncentračních táborů. Na majetku úpických židů se nacisté nebyvale obohatili a zkonfiskované továrny se mohly plně podvolit válečné výrobě.

Válečnému pracovnímu nasazení se s táhnoucím válečným konfliktem přizpůsobovalo také obyvatelstvo města, jehož pracovní doba se stále prodlužovala. Podmínky obyvatel Protektorátu se téměř každým dnem zhoršovaly. Situace dosáhla kritického momentu v srpnu 1944, kdy okupační moc vyhlásila totální mobilizaci pracovních sil. Do pracovního procesu bylo posíláno dosud manuálně nevyužité obyvatelstvo města. Život ve městě byl po tomto opatření do jisté míry zcela ochromen. Téměř všechny aspekty každodenního života v tomto období byly podrobeny práci.

Omezen byl i kulturní a společenský život, který se již od prvních dnů okupace dostal pod kontrolu německých úřadů ty národní kulturu ovšem vnímaly jako neškodný způsob, jak se české obyvatelstvo mohlo vyjádřit proti existujícímu politickému režimu, a proto ji tolerovaly. Nejoblíbenější kulturní kratochvílí Úpických občanů byla návštěva divadelních představení sehraná úpickými ochotníky nebo fotbalové a boxerské zápasy konané za velké účasti návštěvníků.

Řada obyvatel města se s danou situací okupace nechtěla smířit. Mnoho lidí přešlo již na začátku okupace do odboje nebo svým postojem vyjadřovali nějakou formu protestu. Celkový obraz místního odboje jde prezentovat na dvou nejhlavnějších odbojových skupinách složených ze sokolských a komunistický funkcionářů, kteří ve svém boji proti nacismu využívali všechny metody odporu od sabotáží a stávek až k šíření informací. Odboj byl v Úpici ustavičně likvidován až do poloviny roku 1943, kdy přišel jeho konec. Z defétismu se probрал až v květnových revolučních dnech, kdy se do Úpice blížila již postupující Rudá armáda.

Závěrečné dny nacistické okupace se staly ovšem nejkrvavějšími dny nacistické okupace. Vojáci SS, jejíž kasárny se nacházely ve městě, začali tvrdě potlačovat šířící se odpor. Za vidinou svobody zaplatilo na konci války životem 8 obyvatel z Úpice.²⁹⁵ Teror německých vojáků skončil až s příchodem Rudé armády, která město osvobodila dne 9. 5. 1945.

Období vlády nacistické moci bylo pro obyvatele města nepochybně velice těžkou dobou, která nepřinesla téměř nic dobrého. Toto téma lze v příští historické práci vhodně rozšířit o problematiku každodenního života obyvatel celého Úpického regionu za dob Protektorátu. Dostatek archivního materiálu se nachází ve Státním okresním archivu Trutnov ve fondech jednotlivých měst a obcí. Studiemi o vývoji Úpického regionu můžeme částečně získat lepší poznání o místech, kterými denně procházíme nebo jezdíme, aniž bychom si uvědomovali, jaké životy jejich minulé obyvatelé před několika desítkami let prožívali.

²⁹⁵ Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, s. 47.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, fond okupační dokumenty všeobecné, nezinventarizováno.

Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice, Jaroslav Metelka – Kronika města Úpice 1938–1945, 47 s.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1918-1931, inv. č. 13, kn. č. 2, 616 s.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1931-1936, inv. č. 14, kn. č. 3, 614 s.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, Vilém Schreiber – Paměti města Úpice 1940-1943, inv. č. 15, kn. č. 4, 268 s.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, Kronika obecné a měšťanské školy dívčí v Úpici, kn. 5.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, Kniha protokolů městské rady 1939-1940, kn. 28.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, Kniha protokolů městské rady 1940-1941, kn. 29.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593-1945, Kniha protokolů městské rady 1939-1940, kn. 30.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Úpice 1593–1945, kart. 170, 176, 178, 179, 180, 188.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Havlovice, Kronika obce Havlovice 1902-1945.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Maršov u Úpice, Pamětní kniha obce Maršov 1938-1945.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápis v pamětní knize, nezinventarizováno.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápisy v staniční služební knize 1936-1939, nezinventarizováno.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Četnická stanice Úpice 1918–1948, Zápisy v staniční služební knize 1940-1941, nezinventarizováno.

Státní okresní archiv Trutnov, fond MěNV Rtyně v Podkrkonoší, Pamětní kniha obce Rtyně v Podkrkonoší 1937-1944, inv. č. 407, kn. č. 64, 153 s.

Státní okresní archiv Trutnov, fond NSKK Úpice, nezinventarizováno.

Státní okresní archiv Trutnov, fond SBC Úpice, Kronika Sport Boxing klubu Úpice 1933-1941, nezinventarizováno

Státní okresní archiv Trutnov, fond Volkssturm Úpice, nezinventarizováno.

Dobová periodika

Duchovní kultura VII. osvětového obvodu: kulturní obraz soudních okresů, ročník 1940.

Náchodské listy, ročník 1938.

Náchodské listy, ročník 1939.

Náchodské listy, ročník 1940.

Náchodské listy, ročník 1942.

Náchodské listy, ročník 1943.

Náchodské listy, ročník 1944.

Náchodské listy, ročník 1945.

Internetové odkazy

<https://forum.axishistory.com/> Curt Wittje.html

<https://www.forum-der-wehrmacht.de/> SS Unterfuhrerschule Eipel.html

https://www.oskarmorawetz.com/Morawetz_home.html

Literatura

BLECHA, Jiří: *Osudy studentů trutnovského gymnázia*, Rodným krajem 35, 2007.

BRANDEJS, Josef: *Nekomunistický odboj na Úpicku*, Rodným Krajem 1995.

BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2019.

CABADAJ, Josef: *Historie úpického boxu*, Úpice 2016.

CABADAJ, Josef: *Konec II. světové války v Úpici*, Úpické noviny 50, 2015.

CABADAJ, Josef: *Městečko na srdci*, Úpice 2016.

CABADAJ, Josef: *Průmysl v Úpici a Židé*, Úpické noviny 11, 2006.

GEBHART, Jan – KUKULÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996.

GEBHART, Jan: *Dopady totálního válečného nasazení na život protektorátního obyvatelstva ve druhé polovině roku 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015.

- GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František: *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*, Praha 2008.
- HOŘEJŠ, Miloš: *Arizace pozemkového majetku židovských elit v Protektorátu Čechy a Morava na příkladu rodiny Morawetzů, Šlechticův žid – žid šlechticem, Nobilitas in historia moderna* 6, 2015.
- JANÁK, Dušan – KOKOŠKA STANISLAV (a kol.): *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938-1948*, Praha 2019.
- JEŽEK, MILAN: *100 let historie fotbalového klubu SK Sparta Úpice a 110 let od vzniku fotbalu v Úpici, aneb. „...prohrajem-li, vem to ďas a v neděli se hraje zas!“*, Úpice 2019.
- KOKOŠKA, Stanislav: *Nacistická okupační politika v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1944, válečný rok 1944 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2015.
- KUBÍČEK, Antonín: *Historie města Úpice: stručný náčrt historie a rozvoje města od dob nejstarších až do roku 2000*, Úpice 2000.
- KVAČEK, Robert (ed.): *Československý rok 1938*, Praha 1988.
- METELKA, Jaroslav – DVOŘÁČEK, Vilém: *Od farní školy k jedenáctileté: historie školství v Úpici*, Trutnov 1957.
- METELKA, Jaroslav: *Dělnické hnutí na Úpicku za buržoazní republiky 1918-1938*, Trutnov 1959.
- METELKA, Jaroslav: *Henleinovci a demokraté*, Trutnov 1970.
- METELKA, Jaroslav: *Krvavý protektor epilog heydrichiády v Podkrkonoší*, Náchod 1967.
- METELKA, Jaroslav: *Květnové povstání na Úpicku*, Trutnov 1965.
- METELKA, Jaroslav: *Osudný podzim 1938 v pohraničí severovýchodních Čech*, Hradec Králové 1973.
- METELKA, Jaroslav: *Roztržený revír: boj svatoňovických havířů proti nacistickým okupantům 1938-1945*, Hradec Králové 1974.
- METELKA, Jaroslav: *Svoboda přišla od východu: osvobození Trutnova 1945*, Trutnov 1965.
- METELKA, Jaroslav: *Tělovýchova a sport v Úpici: 1868-1968*, Úpice 1968.
- MORAWETZ, Herbert: *Mých devadesát let*, Praha 2008.
- OLIVOVÁ, Věra: *Dějiny první republiky*, Praha 2000.
- PROKOP, Tomek: *Příslušník StB Miroslav Pich-Tůma: příběh opravdového komunisty*, Cheb 2022.
- REZKOVÁ, Helena – ŠPATENKOVÁ, Pavlína: *Nebylo jim souzeno žít*, Vlčkov 2018.
- SÁDLO, Václav – ČTVRTEČKOVÁ Alena: *Náchod za Protektorátu*, Náchod 2012.

- SCHREIBER, Vilém: *Sborník soudního okresu Úpického*, Úpice 1929.
- SKUTIL, Martin (ed.): *Almanach Základní školy Úpice – Lány vydáný k 70. výročí otevření budovy školy*, Úpice 2002.
- SLEZÁKOVÁ Lada – KRÁL Ondřej: *Časový sled událostí v květnu 1945 v Úpici*, Úpické noviny 5, 2005.
- SMUTNÝ, Bohumír: *Dějiny firmy Bratři Buxbaumové Úpice*, Východočeské listy historické 19-20, 2002.
- SMUTNÝ, Bohumír: *Eduard Morawetz a.s Úpice 1888-1848, Philip Morawetz syn Úpice 1919-1948*, sdružený inventář.
- SVOBODA, Jaroslav: *Školství v období protektorátu*, České Budějovice 2010.
- ŠVANDOVÁ, Pavlína: *Příběh odvahy a zrady: Jiří Potůček-Tolar, radista desantu Silver A*, Červený Kostelec 2007.
- TAUCHEN, Jaromír: *Práce a její právní regulace v protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*, Praha 2016.
- TOMM, Ladislav – KÁBRT, Jan: *150 let ochotnického divadla v Úpici*, Úpice 1973.
- UHLÍŘ, Boris Jan: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008.
- VETEŠKA, Jaroslav: *Úpicko tenkrát a dnes*, Praha 2004.
- VLČKOVÁ, Věra: *Příběh z česko-německého pohraničí*, Rodným krajem 43, 2011.
- VOLESKÁ Monika – KUBÍČEK Antonín: *Osudy města Úpice*, Úpice 2014.
- ZIKMUND, Zdeněk: *Bícan proti Hitlerovi: fotbal v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020.

PŘÍLOHY



Příloha č. 1 – Ulice pod městem, podle nevydlážděné cesty se jedná pravděpodobně o rok 1939-1940. (Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 2 – Konrad Henlein a Wilhelm Nisser u slavnostního proslovu při stavbě domků pro německé občany Na Lánech v roce 1942. (Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 3 – Konrad Henlein mluví k lidem při slavnostním proslovu při stavbě domků pro německé občany Na Lánech v roce 1942.
(Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 4 – Továrna na zpracování lnu a juty nesoucí název Úpický lnářský a jutařský průmysl, as. Dříve patřící židovské rodině Richarda Morawetze za Protektorátu arizována vedoucím NSDAP Wilhelmem Nisserem.
(Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 5 – SS Gruppenführer Curt Wittje po boku Adolfa Hitlera. Ve třicátých letech velice vlivný nacist. Pro jeho homosexuální sklony byl Wittje odklizen do Úpice, kde se stal vlastníkem firmy Bratři Buxbaumů. (<https://forum.axishistory.com/> Curt Wittje)



Příloha č. 6 – Vládní komisař Hans Richter, který se chopil vlády nad městem v listopadu 1942. (Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 7 – Dřívější dům rodiny Dr. Antonína Čapka otce spisovatele Karla Čapka a Josefa Čapka.
([https://www.oskarmorawetz.com/Morawetz home](https://www.oskarmorawetz.com/Morawetz%20home))



Příloha č. 9 – Veliké cvičení protiletcecké ochrany na náměstí konaného dne 4. 7. 1943.
(Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 9 – Vojáci Waffen SS utíkají před Rudou armádou v autobusu na dřevoplyn.
(Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 10 – Němečtí vojáci dne 9. 5. 1945 směřují do zajetí k jednotkám Rudé armády.
(Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 11 – Vojáci Rudé armády radostně vítají místní obyvatele dne 9. 5. 1945.
(Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)



Příloha č. 12 – Skupina českých dobrovolníků revolučních gard zatýká kolaboranty.
(Archiv Městského muzea a galerie J. W. Mezerové Úpice)